

ARBEJDERKVINDERNES OPLYSNINGSFORENING 1925-34

Af Hanne Caspersen

Indledning

Arbejderkvindernes Oplysningsforening (AO) var en såkaldt venstreklub, der primært fungerede som en organiseret opposition i Kvindeligt Arbejderforbund (KAF). Derudover havde den alle arbejderkvinder som målgruppe og ville beskæftige sig med de anliggender, der var fælles for arbejderkvindene.

AO's to hovedområder var den faglige politik og sexualpolitikken: adgang til prævention og fri abort.

Her vil hovedvægten blive lagt på AO's virksomhed i årene 1930-33, hvor dens politik tydeligst kommer til udtryk. Strejken i afd. 5 i 1930 vil indtage en central plads, idet den betød en præcisering af hele AO's politik og et vendepunkt for den faglige politik. Tyngden i AO lå på den faglige kamp, men samtidig lagde foreningen også megen vægt på et forholdsvis uopdyrket område: det seksuelle. Disse to sider af kvindekampen bliver forenet i AO, som repræsenterer et forsøg på at føre en samlet kvindepolitik på et enhedsgrundlag.

AO prioriterede sit faglige arbejde højest, og dette hovedaspekt vil jeg også koncentrere mig om her. Dog vil jeg ikke explicit tage lokale arbejdspladskonflikter op, som AO's medlemmer var involveret i, men lægge vægt på AO's samlede fremstød.

Foreliggende artikel er en forkortet og omarbejdet udgave af mit speciale: Oppositionen inden for Kvindeligt Arbejderforbund 1925-38. En undersøgelse af Arbejderkvindernes Oplysningsforening og den revolutionære fagopposition i Kvindeligt Arbejderforbund (1976). Den medtager ikke baggrundsmateriale om kvindearbejde og kvindekamp, kvinder i industrien i Danmark, Kvindeligt Arbejderforbund, Komintern og DKP. Den indskrænker sig her til en »isoleret« beskæftigelse med Arbejderkvindernes Oplysningsforening og antyder kun forbindelseslinjer til ovennævnte problemstillinger. Disse vil jeg her tillade mig at forudsætte bekendt i de store træk.

Artiklen bygger på det empiriske materiale, som kan fremskaffes til emnet, det vil først og fremmest sige AO's blad: Kvindernes Oplysningsblad.

Ved en systematisk gennemgang af artiklerne i bladet er det muligt at analysere sig frem til AO's politik og den bagvedliggende analyse og udviklingen i begge.

Arbejdet med AO rejser en række spørgsmål omkring organiseringen af arbejderkvindene, som for mig at se også er aktuelle i dag. Her vil jeg blot

nævne kvindebevægelsens funktion og opgaver i forhold til parti og fagforening.

Hensigten med denne artikel er at bidrage til diskussionen omkring organiseringen af arbejderkvinderne ud fra et konkret historisk eksempel.

Arbejderkvindernes Oplysningsforening

Arbejderkvindernes Oplysningsforening blev stiftet d. 28.4.1925 af en gruppe kvinder, som der ikke gives nærmere oplysninger om, men fælles for dem har været, at de alle har stået i opposition til den politik, som KAF's ledelse førte.¹

Foreningens vigtigste opgave var at samle en opposition inden for KAF, som skulle arbejde for gennemførelsen af en politik, der var i arbejderkvindernes interesse. Dernæst skulle den være alle arbejderkvindernes organisation og fungere som deres talerør.²

AO's medlemstal, afdelinger, blad og mødevirksomhed

Da foreningen var et år gammel, havde den 400 fagorganiserede medlemmer i København.³ 400 medlemmer lyder umiddelbart ikke af så meget i betragtning af, at KAF havde mere end 11.000 medlemmer. Men AO's medlemmer var atter koncentreret i afd. 5. Der foreligger ingen tal over medlemmernes fordeling, men det bliver gentagne gange gjort klart, at afd. 5 var AO's bastion.⁴

I 1928 fik AO sin første afdeling i provinsen, nemlig i Ålborg,⁵ men først i 1930 blev der for alvor foretaget et fremstød i provinsbyerne, og det foreløbige resultat var ved AO's landskonference i 1930 11 afdelinger og flere faglige oppositionsgrupper, men stadigvæk kun 400 medlemmer.⁶ I 1933 var der 12 afdelinger,⁷ men antallet var i 1934 faldet til 10 afdelinger.⁸

I forhold til provinsens vækst er der altså tale om en relativ tilbagegang, både hvad medlemstal og afdelinger angår. Årsagen hertil vil jeg vende tilbage til.

AO's blad, *Kvindernes Oplysningsblad*, udkom i starten noget uregelmæssigt, som et 4 eller 6 siders blad. Det var planlagt, at det skulle være et månedsblad, men dette opnåedes aldrig helt, dog udkom det så godt som månedligt efter et par år. Ligeledes skulle det fra 1927 være et 8 siders blad; dette var undtagelsen fremfor reglen. Normen var 4 sider og først fra 1934 udkom det i 8 sider. I 1929 skiftede det navn til *Arbejderkvindernes Oplysningsblad* og i 1933 til *Arbejderkvinden*.

Der foreligger kun 3 oplagstal. Fra april 1925 til april 1926 udkom det i ca. 16.000 eksemplarer med i alt 6 numre og 2 ekstraudgaver, dvs. ca. 2.000 pr. udgivelse.⁹

I 1933 udkom det kun i 1.000, men det blev i årets løb forhøjet til 4.000 for atter at blive sænket til 2.000 omkring årsskiftet.¹⁰

KVINDERNES OPLYSNINGSBLAD

UDGIVET AF ARBEJDERKVINDERS OPLYSNINGSFORENING

NR. 1

AUGUST 1925

I. AARG.

Kvindernes Oplysningsblad – forside

Bladet blev solgt i løssalg af foreningens medlemmer. Bladsalget financerede en del af foreningens virksomhed, derudover kom medlemskontingent og løbende indsamlinger fra arbejdspladser. Bladet fungerede både som internt diskussions- og meddelelsesorgan og som ekstern publikation med hovedvægt på det sidste.

Bladets indhold kan opdeles i

1. fagligt stof
2. sexualoplysning
3. socialt stof
4. udenrigspolitisk stof.

Det faglige stof er det fyldigste og omfatter overenskomster, generalforsamlinger, arbejdspladsforhold, arbejdsløshed og den oppositionelle bevægelse. Igennem alt fagligt stof er forholdet til KAF's ledelse trukket stærkt frem. Oppositionens erfaringer med de ovennævnte områder begrænser sig hovedsagelig til afd. 5, som såvel i AO-sammenhæng som i KAF var den absolut førende afdeling med hensyn til kritik af KAF's ledelse og opstilling af krav.

Sexualoplysning har som hovedemner prævention og retten til svangerskabsafbrydelse, som under et kaldes frivilligt moderskab. Dette område har 2. prioritet rent omfangsmæssigt. Sovjetunionens lovgivning og praksis på dette område bliver brugt som forbillede.

Det sociale stof omhandler en række forskellige områder: prisstigninger, dårlige boligforhold, dårlig social sikring, men fælles for behandlingen er, at den først og fremmest anvender eksempler fra den dårligst stillede del af arbejderklassen, som oftest kvindelige forsørgere.

Det udenrigspolitiske stof får efter 1930 meget større vægt, især hvad angår generelle artikler om opbygningen af socialismen i Sovjetunionen og om den sovjetiske kvindes stilling. På landskonferencen i 1930 blev det besluttet, at den socialistiske udvikling i Sovjetunionen og den skærpede

klassekamp i den kapitalistiske verden måtte have en mere fremtrædende plads.¹¹

Bladet forsøger dels at fungere som organ for oppositionen i KAF dels at være et blad for alle kvinder i arbejderklassen ved at tage de problemer op, som er fælles for dem.

Som det fremgår af bladets titel, skulle det tjene som oplysning for arbejderkvinderne, og nok så vigtigt, det skulle også tjene som konkret vejledning til handling og være et redskab i deres kamp.

AO havde en forholdsvis livlig mødevirksomhed. Der blev således fra 1925–33 afholdt 40 offentlige møder, hertil kommer medlemsmøder og generalforsamlinger.¹²

Det er bemærkelsesværdigt, at der blev afholdt 11 offentlige møder om sexualitet, hvorimod der kun blev afholdt 9 møder om rent faglige spørgsmål. Desuden var der i september 1927 planer om at lave et ugentligt møde om organisationsforhold. Men ud over det første møde har der ikke været nogen annoncering, så det er tvivlsomt, om det er fortsat.

Fra september 1927–februar 1930 har der ikke været arrangeret faglige møder i AO-regi. Derimod har AO deltaget i møder, afholdt af Fagklubbernes Samvirke, som AO var medlem af. Disse møder fandt sted i 1927–28.

Ligeledes har der været annoncer om tilmelding til en studiekreds om det seksuelle spørgsmål.

Dernæst har der været afholdt en del fester, skovture o. lign., ofte med det formål at samle ind til foreningens fortsatte virke.

Møder og filmaftener om Sovjetunionen kommer som nr. 4 i rækken, dels møder af generel karakter, dels om mere specifikke emner som revolutionen og det seksuelle spørgsmål.

Endelig møder med et socialpolitisk indhold, f. eks. om sociallovgivning.

I sommeren 1930 gennemførte Inger Gamburg og Marie Nielsen en mødeturné med besøg i 24 provinsbyer. Herefter blev der oprettet provinsafdelinger.

I 1932 blev der afholdt en række 8. marts møder (international kvindedag) i København og provinsen.

Efter reorganiseringen af AO i 1933, hvor det faglige arbejde blev skilt ud, og indtil Kvindernes Samvirke blev stiftet i september 1934, blev der afholdt 42 offentlige møder i København og i afdelingerne i provinsen.¹³

En følge af omorganiseringen (se senere) var, at ingen af møderne omhandlede rent faglige emner. Møder om det seksuelle spørgsmål og om socialpolitiske emner udgjorde den største del, men der blev også arrangeret møder om Sovjetunionen og desuden underholdningsprægede møder. Hidtil var der blevet afholdt meget få møder i provinsen, men efter 1933 blev der afholdt 29 møder, især 8. marts møder. Af studiekredse blev der antagelig startet 3: Roskildeafdelingen om sociale forhold, Københavnsafdelingen om sexualpolitik og Odenseafdelingen et ikke nærmere fastlagt emne. Efter annonceringen af det første møde i disse studiekredse hører man ikke mere til dem.

AO's formål og analyse

Man må gå ud fra, at AO har haft en formålsparagraf og nogle vedtægter. Disse er jeg imidlertid ikke bekendt med, men foreningens formål kan udledes af en art præsentationsartikel i det første nummer af Kvindernes Oplysningsblad: »Hvorfor jeg blev medlem af Arbejderkvindernes Oplysningsforening«, skrevet af Inger Gamborg, foreningens formand.

I al sin enkelthed sigter foreningen mod at samle alle de kvinder, der er utilfreds med de rådende forhold i KAF: »Vor store organisation mangler fremdrift og dristighed.« Utilfredsheden retter sig især mod, at kvinderne kun tjener $\frac{2}{3}$ af en mandsløn, selv om de udfører det samme arbejde, eller et arbejde, der er lige så vanskeligt som mændenes. Foreningen mener ikke, at KAF har gjort nok, og at den »... sjokker lige i hælene på mændenes organisationer og ved overenskomsternes afslutning kun bliver betragtet som et vedhæng til mændene...«.

For at gøre en ende på disse forhold må de utilfredse samle sig i AO.

»I den vil vi samle alle kvinder, der ønsker mere kraft og liv, en anden ånd i vor organisation, så vi igen kan begynde at gå fremad. Vi vil gennem foreningen skole os i organisatorisk arbejde, så vi ikke behøver at være til latter i vore egne generalforsamlinger, når vi træder frem med vore krav.«¹⁴

Den forsigtige og upræcise formulering vidner ikke om en afklaret stillingtagen til fagbevægelsen. Det fremstår som om, der er nogle mangler, der imidlertid kan rettes, hvis nye kræfter med et klarere syn på tingene kommer til, så vil arbejderkvindernes interesser atter blive varetaget. Men det kræver en organisatorisk skoling af kvinderne, således at de ikke dummer sig.

Med dette program henvender foreningen sig til kvinder med et forholdsvis lavt bevidsthedsniveau, kvinder som kun er i stand til at udtrykke en utilfredshed med ledelsens utilstrækkelighed uden at placere denne utilfredshed i nogen sammenhæng.

Den analyse, der ligger til grund for dette program, har som fundament den stærke økonomiske undertrykkelse af kvinden og dobbeltarbejdet.

Årsagen til kvindernes elendige situation udtrykkes således:

»Kapitalisternes profitbegær, der søger den billigst mulige arbejdskraft, mændenes kortsynede dvaskhed, der forbød dem at tage en alvorlig kamp mod kvindernes indtrængen på arbejdsmarkedet som *billig arbejdskraft* og endelig kvindernes ukendskab med hele produktionssystemet og med den store fare for kvinder såvel som for mænd, der lå i, at kvinder solgte deres arbejdskraft billigere end mænd.«¹⁵

Kvindernes udnyttelse som billig arbejdskraft rammer også mændene, idet kvinderne trykker deres løn eller simpelthen fortrænger dem fra arbejdspladsen. Derfor er det ikke kun kvindernes problem, men også mændenes. Kvinderne må organisere sig, og mændene må støtte deres kamp for bedre lønforhold. Det mere langsigtede mål er *lige løn*. Lige løn betyder i første række, at mænd og kvinder, der udfører det samme arbejde, også får den samme løn, men derudover er det også en kamp mod det »mindreværdstempel«, som trykkes på kvinderne, som derfor betales ringere.¹⁶

Denne moralske indfaldsvinkel til kvindernes lavtløn tilslører i virkeligheden en del af årsagen til, at kvinderne er så hårdt udbyt看et. Årsagen skal ikke søges i, at kvindearbejdet er lavt vurderet, men i at kvinderne er ufaglærte, at de har ansvaret for reproduktionen i hjemmet, og at de er dårligt organiseret og uden kamptradition. Derfor er de den mest udsatte arbejdskraft.

Den lave løn, kvinderne får, gør det umuligt for dem at forsørge en familie, deres forældre eller mindre søskende. Kravet er derfor, at enhver voksen arbejder tjener så meget, at der kan stiftes hjem. Dette kommer ikke af sig selv, men først i det øjeblik, kvinderne slutter sig sammen.

Men der er store hindringer for kvinder, fordi de både har erhvervsarbejde og er husmødre. Dobbeltarbejdet gør det ofte umuligt for kvinderne at være fagligt aktive.¹⁷

Denne analyse eller tilløb til en sådan udbygges i 1927 i »Kvindernes frigørelseskamp«. Det er en udbygning af hele dobbeltarbejdsproblematikken.¹⁸

I det kapitalistiske samfund kan arbejderens indtægt ikke forsørge en familie med børn.

»Nutidens økonomiske forhold har imidlertid i tusindvis og atter tusindvis kastet de gifte kvinder ud af hjemmet og ud på arbejdsmarkedet, men det har ladet spørgsmålet stå åbent om en varetagelse af det arbejde, hun udrettede derhjemme. Og kvinden ser sig hurtigt med en byrde på hver skulder og et barn ved hånden. Og manden, ja han har virkelig ikke giftet sig for at gå og gøre rent og lave mad.«¹⁹

Kvinden er nødt til at have erhvervsarbejde, samtidig påhviler hjemmearbejdet hende. Dobbeltarbejdet og den manglende solidaritet fra manden gør det vanskeligt for hende at få tid og overskud til faglig aktivitet.

Talrige børnefødsler forringer yderligere mulighederne. Derfor er det også vigtigt at kæmpe for en begrænsning af børnetallet gennem oplysning og vejledning, således at det bliver muligt for arbejderkvinden at få tid til at leve sit eget liv og også deltage i arbejderklassens kamp for bedre kår.²⁰

Lige løn for kvinder og mænd, der udfører det samme arbejde, gør imidlertid ikke kvinden ligestillet med manden, idet kvinder og mænd i stor udstrækning ikke udfører det samme arbejde. Men opnåelse af lige løn for det samme arbejde er et delmål i kvindernes kamp.

AO overvurderer nok betydningen af lige løn, sådan som den definerer det. Når lige lønsbegrebet ikke omfatter samme uddannelsesmuligheder, samme motivering, således at der ikke skelnes mellem kvinde- og mandsarbejde, så længe der opnåelse af lige løn en begrænset sejr.²¹

AO mener, at opnåelse af lige løn for det samme arbejde er en del af kvindernes ligestilling med manden. Men først når kvinden er jævnbyrdig med manden i erhvervslivet har kvinderne opnået ligestilling eller frigørelse. Kvinderne må imidlertid selv tage affære, for frigørelsen kommer ikke af sig selv, den må de tilkæmpe sig.

Kvindernes frigørelse er nøje forbundet med kampen for socialismen, da såvel kvindernes som hele arbejderklassens frigørelse først er mulig under socialismen.

Kvindernes frigørelse er for AO det samme som kvindernes ligestilling.²²

Sidestilling af frigørelse og ligestilling er udtryk for en begrebsforvirring. Ligestillingskampen har som mål at komme på niveau med mændene. Så længe, der rent faktisk er forskel på mænds og kvinders muligheder, er det et vigtigt delmål, men ikke tilstrækkeligt. Frigørelseskampen har en ekstra dimension: frigørelse for enhver form for undertrykkelse.

Kampen for lige løn, eller i det mindste for bedre løn og arbejdsvilkår, kampen for »frivilligt moderskab« er de centrale områder, som foreningen kæmper for. Inddragelse og integrering af det kvindepolitiske aspekt er en udvidelse af det, man traditionelt opfatter som faglig politik.

Den fremlagte analyse af arbejderkvindernes situation under kapitalismen er en præcisering af kvindernes kamp. Denne kamp bliver forbundet med hele arbejderklassens kamp for socialismen.

Denne præcisering slår igennem i 1930 i en præsentationsartikel i Arbejderkvindernes Oplysningsblad:

»AO optager alle organiserede arbejderkvinder uanset politisk farve. Vi har ment, at vi arbejdende kvinder har så store faglige interesser fælles, at vi udmærket kan arbejde sammen for at fremme disse, enten vi er socialdemokrater, kommunister eller partiløse. Derfor er alle grupper hos os, og vi arbejder udmærket sammen, når vi blot er enige om en fast oppositions-linje.«²³

AO lægger vægt på den brede politiske sammensætning i oppositionen. Enhed omkring en fælles faglig linje er samlingspunktet.

»Vi vender os i vor opposition imod de gamle faglige ledere der bogstaveligt talt har stjålet organisationen fra medlemmerne og kræver medlemmernes ret respekteret. I reglen vil det være nødvendigt at arbejde for valg af helt nye ledelser, da de gamle i reglen ikke vil vige deres skadelige metoder. Derfor organiserer oppositionen sig om visse krav før generalforsamlinger.«²⁴

Foreningen mener ikke, at KAF's ledelse eller afdelingsledelserne fører en politik, der er i medlemmernes interesse. Oppositionen må søge at vinde medlemmerne for kampen mod ledelsen, således at medlemmerne kan danne en enhedsfront mod ledelsen for atter at »overtage« deres egen organisation. – Således er det mere kortsigtede mål.

Det langsigtede mål for AO er »erobring af den arbejdende kvindes sociale og økonomiske ligestilling i Danmark«.²⁵ Det vil ud fra foreningens definition sige kvindernes frigørelse.

Linien er klar, den langsigtede kamp er kampen for kvindernes frigørelse og for socialismen. – Men det siges *ikke* explicit, at kvindernes ligestilling eller frigørelse først er mulig under socialismen.

AO's forhold til DKP

Marie Nielsen, som var redaktør af Kvindernes Oplysningsblad, var ved AO's stiftelse den eneste organiserede DKP'er. Inger Gamburg, AO's formand, var partiløs.

Marie Nielsen havde en lang politisk fortid i socialdemokratiet, SUF

(Socialistisk Ungdomsforbund), Socialistisk Arbejderparti, FS (Fagoppositionens Sammenslutning) og endelig DKP.²⁶

Hun var sandsynligvis den eneste af stifterne, der havde omfattende og politiske og organisatoriske erfaringer. Hun var ikke selv industriarbejder, men forhenværende kommunelærerinde og nu ansat på sygekassen »Fremtiden« som assistent. Men selv om foreningen primært skulle arbejde oppositionelt inden for KAF, var den også åben for andre kvinder, der ville deltage på industriarbejderskernes side.

Marie Nielsen var i 1924/25 medlem af DKP's faglige udvalg og arbejdede her for oprettelse af faglige klubber for kommunistiske arbejdere i København, men partiets ledelse støttede ikke disse bestræbelser særligt ihærdigt. Pga. uoverensstemmelser mellem partiledelsen og det faglige udvalg trådte hun ud af dette.²⁷ Herefter tog hun fat på at organisere klubber uden om partiet, de såkaldte *venstreklubber*, der skulle bestå af oppositionelle arbejdere i det hele taget, ikke kun kommunister.

AO var en sådan venstreklub. Det er derfor sandsynligt, at Marie Nielsen har været primus motor ved oprettelsen af AO, men at DKP's ledelse ikke direkte har støttet dette initiativ.²⁸ DKP hilste dog foreningens dannelse velkommen i Arbejderbladet, fordi den havde taget et »... så nødvendigt formål op som at vække arbejderkvinderne til bevidst klassekamp.«²⁹

På det faglige område var der vedblivende modsætninger mellem Marie Nielsen og partiledelsen.

Hun arbejdede sammen med formanden for den største smedeafdeling, Otto Wulff, som også var medlem af DKP, omkring oprettelsen af en organisering af venstreklubberne. Dette førte i 1927 til dannelsen af *Fagklubbernes Samvirke* (1927–28).

Fagklubbernes Samvirke havde ca. 1.000 medlemmer.³⁰ AO var en af disse klubber. I Kvindernes Oplysningsblad nr. 1 januar 1928 meddeles det, at *Faglig Kamp* er organ for Fagklubbernes Samvirke, og at AO er medlem heraf. Dette medlemsskab har ikke været diskuteret i bladet.

Faglig Kamp udkom i 1928. Marie Nielsen var redaktør af de to første numre. Herefter overtog Otto Wulff redaktørposten pga. Marie Niensens sygdom.

Fagklubbernes Samvirke arbejder inden for de bestående faglige organisationer for en radikaliserings og omorganisering af disse. Det anses for at være nødvendigt, fordi hele fagbevægelsens ledelse konsekvent tager afstand fra ethvert tilløb til at føre klassekampspolitik. Det langsigtede mål for klubberne er arbejderklassens økonomiske befrielse, altså socialismen.³¹ De erklærer sig udtrykkelig for uafhængig af partipolitik,³² dog er der en vis form for samarbejde mellem Fagklubbernes Samvirke og DKP, idet ledelsen af samvirket deltager i partiets interne faglige møder.

I et brev til DKP's forretningsudvalg beklager Marie Nielsen sig over, at partiet ikke har styr på, hvad der sker i Fagklubbernes Samvirke. De enkelte kommunistiske arbejdere arbejder hver for sig, og partiet gør ikke noget for at fremme en organisatorisk samling af dem.³³ Marie Niensens ærinde er

således ikke, at Fagklubbernes Samvirke skal stille sig uden for partiets kontrol, men tværtimod at det bliver underlagt og forbundet med DKP's faglige politik.

I slutningen af 1928 fik dette samarbejde imidlertid en brat ende, da Otto Wulff blev ekskluderet. Årsagen var den, at han forud for DsF's generalforsamling havde nægtet at deltage i fraktionsarbejde med de øvrige kommunister. På selve generalforsamlingen undsagde han sig partidisciplinen ved at tale for, at Dansk Arbejdsmandsforbund (DAF) uden at stille betingelser skulle lade sig optage i DsF (DAF forlod DsF i 1925), mens de øvrige kommunister nok talte for faglig enhed i DsF, men ikke uden at stille betingelser over for DsF.³⁴

Denne eksklusion afstedkom protester fra flere afdelinger ud fra det synspunkt, at DKP ikke havde »råd« til at ekskludere en fremtrædende fagforeningsmand. Samtidig angreb de kommunistiske samvirkefolk såvel eksklusionen som partiets faglige linje i forsamlinger, hvor der var ikke-kommunister til stede.

»Som svar på disse åbne, kontrarevolutionære handlinger på oplagte disciplinbrud har partiets centralkomité... ekskluderet 6 medlemmer.«³⁵

Marie Nielsen blev suspenderet indtil videre,

»idet hun trods gentagne opfordringer har nægtet at afgive en klar erklæring om fremtidig at ville følge partiets beslutninger og optræde som disciplineret kommunist.«³⁵

Denne suspension blev i januar 1929 ophævet til eksklusion, idet hun over for *Røde Hjælp* (en af Kominterns underorganisationer) har misbilliget behandlingen af Trotsky og har appelleret om at gribe ind til fordel for ham og andre miskrediterede medlemmer af Sovjetunionens kommunistiske parti.³⁶ – Hun blev atter medlem i 1932.

Modsætningsforholdet mellem Marie Nielsen og DKP 1925–29 har også haft konsekvenser for AO's forhold til partiet: det stod sandsynligvis ikke bag oprettelsen af af AO, og det støttede iøvrigt ikke aktivt dannelsen af venstreklubber. AO har således ikke stået direkte under DKP's ledelse i denne periode.

Men der er heller intet, der tyder på, at DKP modarbejdede AO's arbejde. Som nævnt blev AO hilst velkommen ved dens stiftelse, og den fik ros for sin indsats på KAF's kongres i 1926. En aktiv propaganda blandt arbejderkvinderne for at melde sig ind i AO var der imidlertid ikke tale om fra DKP's side.

AO's faglige politik 1925–29

I 1926 blev Inger Gamborg valgt til formand for afd. 5. AO-kvinder besatte i alt 7 af bestyrelsens 9 pladser.³⁷ Dette flertal bevarede AO-kvinderne indtil 1933. Oppositionens dominans i afd. 5 fik afgørende betydning for udviklingen af AO's faglige politik. I årene 1925–29 koncentrerede AO sig om at

vinde forståelse for, hvor vigtigt ligelønsprincippet var for hele arbejderklassens kamp. Det lykkedes ikke for AO at vinde tilslutning hertil på DsF's kongres i 1928 og KAF's kongresser i 1926 og 1929. Den tilnærmede lige løn forkastedes ligeledes. Forsøg på sikring af medlemmernes demokratiske rettigheder inden for KAF fik heller ikke den fornødne opbakning. Men AO opnåede dog en vis fremgang inden for KAF, hvilket Inger Gamburgs valg til hovedbestyrelsen i 1929 var et udtryk for. Også suppleantpladserne opnåede oppositionen.³⁸ I forhold til sidste kongres var det en fremgang for oppositionen. Dens stemmetal var mere end fordoblet. Ca. 1/3 af kongressens delegerede støttede oppositionen. AO var begyndt at blive en magtfaktor i KAF.

AO's krav til overenskomsterne var meget generelle krav, imod overenskomstforlængelse og lønreduktioner; kvindespecifikke krav blev ikke stillet. I forbindelse med overenskomstforhandlingerne viste AO, at den havde en vis tillid til en regering med socialdemokrater og til at de socialdemokratiske ledere i fagbevægelsen kunne bevæges til at føre en politik, der var i arbejderklassens interesse. Men denne tillid fik et afgørende knæk, da DsF accepterede en »arbejdshfred« med arbejdsgiverne i 1929.

AO's faglige aktivitet indskrænkede sig imidlertid ikke kun til krav til forbundskongresserne og til overenskomsterne. Også i de lokale afdelinger i KAF forsøgte AO at føre sin politik ud i livet. Størst held hermed havde den i afd. 5, men også i andre afdelinger var AO aktiv. Således var formanden for afd. 3 og afd. 8 begge medlem af AO.³⁹

AO forsøgte at støtte medlemmerne, når de kom i modsætning til fagforeningsfunktionærerne. Ofte har medlemmerne dog ikke fulgt vejledningen fra AO og har efter AO's opfattelse grebet sagen forkert an, og der har manglet forståelse for, hvad der var rigtige faglige principper og hvilken fremgangsmåde, man skulle benytte sig af i organisationerne.⁴⁰

Den faglige mødevirksomhed blev i 1927-28 overladt til Fagklubbenes Samvirke; i 1929 holdt AO heller ingen faglige møder. Dette gav sig udslag i, at medlemstallet stagnerede, eller lige frem gik tilbage. Endnu var AO kun lige akkurat nået ud over København.⁴¹

AO's faglige politik havde endnu en ret generel karakter. Den rettede sig mod angreb på de faglige ledere gennem påpegning af, at disse ikke førte en politik, der var i medlemmernes interesse. Samtidig er det karakteristisk, at AO havde nogen tillid til socialdemokratiet, selv om den var stærkt aftagende. Den samme holdning kan man også finde i DKP og må ses i sammenhæng med, at det endnu ikke afviste enhed med socialdemokratiet, men betragtede det som et arbejderparti med visse fejl. 6. verdenskongres' (1928) opfattelse af at der udelukkende skulle dannes enhedsfronter »fra neden«, og at stat, kapital og fagbevægelsens top var en sammensmeltet blok, var ikke slået igennem i DKP, ej heller i AO.

AO' faglige politik 1930-33

Strejken blandt jern- og metalindustriens kvinder 1930

I Kvindeligt Arbejderforbund var der ikke tradition for strejker, der omfattede en hel afdeling. Men det er ikke tilfældigt, at det netop var i afd. 5, at en omfattende strejke fandt sted.

Afd. 5's medlemmer var beskæftiget på store virksomheder som blikvare-, elektroniske, kabel og trådvarefabrikker og på fabrikker, der fremstillede elektrisk tilbehør. Her udgjorde kvinderne den største del af de egentlige industriarbejdere.⁴²

Den store grad af klassebevidsthed og militant optræden, der kendetegner kvinderne inden for jern- og metalindustrien, må primært tilskrives, at de var koncentreret på disse store virksomheder, hvor betingelserne for sammenhold og for aktioner var langt bedre end på en lille virksomhed. Udbygningen af arbejderne træder også mere utilsløret frem, og der eksisterer ikke noget personligt forhold mellem arbejder og kapitalist, det er et rent bytteforhold. Uden at gøre det til et spørgsmål om enkeltpersoners indsats kan

Inger Gamburg og Ragnhild Andersen ved Kvindeligt Arbejderforbunds kongres i 1945.

man heller ikke se bort fra, at afd. 5 i Inger Gamburg havde et stort aktiv.

Op til overenskomstforhandlingerne i 1930 lagde AO hårdere ud end sædvanligt. Det vigtigste krav for arbejderne under den nuværende situation med stor arbejdsløshed var kravet om en 7 timers dag, idet dette ville skaffe mere arbejde. Dette krav måtte arbejderne være parat til at kæmpe for, og muligheden for at vinde denne kamp var gunstig.

»Arbejdskøberne vil ikke kunne klare en konflikt. Deres håb er de faglige bureaukrater og den socialdemokratiske regering. Dette må vi gøre os klart, tage vore forholdsregler og indstille os på at føre kampen på to fronter: mod arbejdskøberne og mod de faglige ledere og den socialdemokratiske regering.«⁴³

Den klare markering af, at kampen ikke kun skal føres mod arbejdskøberne, men også mod de faglige bureaukrater og den socialdemokratiske regering, tyder på en radikaliserings af AO's opfattelse af socialdemokratiet.

Denne radikaliserings må ses på baggrund af Kominterns åbne brev til DKP's medlemmer i 1929 og endelig Inger Gamburgs indtræden i DKP's centralkomité i januar 1930.⁴⁴ I det åbne brev blev der gjort op med forestillingen om, at socialdemokratiet var et arbejderparti.

Denne ny linje vandt nu også indpas i AO.

Afd. 5's krav til overenskomsten for 1930 var:

1. 7 timers arbejdsdag
2. akkordbasis hæves fra 72 til 82 øre
3. tillæg på alle akkordpriser
4. 10 øre til minimallønnen og mindstebetalingen
5. 6 dages sommerferie
6. overenskomsten skal gælde for alle kvindelige arbejdere (her tænkes på de 14-16 årige)
7. ved overgang til nyt arbejde uden akkord, skal arbejdersken have sin gennemsnitlige akkordfortjeneste fra de sidste 3 mdr. som timeløn ÷ 20%.

I forhandlingerne blev 7 timersdagen og tillæg på alle akkorder strøget. Men dette var ikke tilstrækkeligt for arbejdskøberne. Forhandlingerne gik dermed i hårdknude.

På afdelingens vegne afsendte KAF's hovedbestyrelse strejkevarsler.⁴⁵

Forligsmanden forsøgte at mægle ved at fremsætte et forslag om hævelse af minimallønnen med 2 øre, sikring af gennemsnitsfortjenesten ved skift fra akkord- til timeløn og endelig henstilling til jernindustriens sammenslutning om ikke at anvende kvinder under 16 år i virksomhederne.⁴⁶

Hovedbestyrelsesflertallet mente, at lovnings på, at der ikke blev ansat kvinder under 16 år – de havde ingen overenskomst og fik derfor en meget lavere løn – var så stor en indrømmelse, at afdelingen burde stemme for forslaget.⁴⁷ Afd. 5 stemte imidlertid med 989 stemmers majoritet imod (1500 stemmer imod, 511 for).⁴⁸ S sammenslutningen stemte for, men tilføjede,

»... at man finder, at det pågældende mægtingsforslag for visse lønningers vedkommende indeholder en forhøjelse for hvilken, der ikke er noget rimeligt grundlag, men at sammenslutningens forretningsudvalg for den almindelige arbejdsfreds skyld har ment at måtte tiltræde forslaget.«⁴⁹

Pga. afd. 5's forkastelse af forligsmandens forslag var strejken en kendsgerning. Den indledtes den 17. marts.

Strejkens forløb

AO giver en længere redegørelse for baggrunden for strejken. *Lige lønsprincippet* er her atter afgørende for forståelse af kampens nødvendighed.

»Årsagen til denne strejke må ses i udviklingen af den kapitalistiske produktionsordning. Efterhånden som den kapitalistiske rationalisering skrider frem, bliver kvindens rolle på arbejdsmarkedet større. Rationaliseringen medfører, at mændene i stor udstrækning skubbes ud fra arbejdspladsen, og kvinderne går ind og overtager mændenes arbejde til en mindre betaling, ja, ikke nok dermed, ganske unge arbejdere i alderen fra 14–16 år anvendes nu i stor udstrækning som billigere arbejdskraft, fordi vi ikke gennem overenskomstsmæssige forhold er medbestemmende om deres løn- og arbejdsforhold. Vi ved at dette systematiske løntrykkeri fra arbejdskøbernes side betyder en gradvis forringelse af hele arbejderklassens levestandard. Det er mod dette løntrykkeri, vi kæmper i dag.«⁵⁰

Løntrykket fra kvinderne og igen fra de unge arbejdere rammer hele arbejderklassen. Kvindernes strejkekamp er således ikke kun en kamp for beskedne dagskrav, men hele arbejderklassens kamp.

Men afd. 5's medlemmer lader sig dog ikke nøje med de krav, de er gået i strejke på. Under hele strejkekampen vil de udvide kravene, ikke alene, hvad krav om lønforhøjelser angår, men også forkortelse af arbejdstiden.⁵¹

Da strejken havde varet i 2 uger, sendte afd. 5 en resolution til DsF, hvori den udvidede sine krav. Disse krav var stillet i forbindelse med demonstrationen d. 29. marts, som afd. 5 afholdt. Her fremlagde kvinderne hvorledes de opfattede situationen: deres krav var så beskedne, at der næppe var tale om egentlig lønforhøjelse i forhold til prisstigningerne. Når disse krav blev dem nægtet, var de nødt til at strejke for dem. De var med andre ord blevet påtvunget en strejke. – En strejke betød imidlertid afsavn, og derfor måtte kravene blive anderledes og større.⁵²

Baggrunden for at udvide kravene var også den, at de følte sig så stærke, at de havde mulighed for at realisere disse krav, eller i det mindste nogle af dem.

Afd. 5 krævede yderligere:

1. 7 timersdagen og hvilepauser i de rationaliserede bedrifter, samt 6 timersdagen for unge piger mellem 14 og 16 år
2. tillæg til alle akkorder
3. beskyttelse af den arbejdende kvindes moderskab.⁵³

Disse krav indeholder også nogle mere principielle krav end de tidligere: 7 timersdagen og beskyttelse af den arbejdende moder, dvs. barselshvile.

Men for at afd. 5 kan gennemføre alle sine krav, kræver det opbakning også udefra og forståelse for, at kvindernes kamp er af betydning for hele arbejderklassens kamp.

»1 dag er proletariatets yngste lag rykket frem i forreste kamplinje i kampen mod det kapitalistiske udbytningssystem. Vi kæmper ikke alene for vor egen interesse. Sejrrig gennemførelse af vor kamp betyder styrkelse af hele arbejderklassens kamp.«⁵⁴

Både udvidelsen af kravene og disse kravssammenhæng med den samlede arbejderklassens kamp gør denne strejke til en klar politisk manifestation.

Sammenslutningen inden for jernindustrien reagerede på de udvidede krav ved at fremsætte et forslag d. 2. april, der betød en forbedring af det forkastede forligsforslag. Denne forbedring bestod i, at kvinder under 18 år fik et tillæg på 3 øre, i stedet for 2 øre.⁵⁵

På afd. 5's generalforsamling ville man godkende forslaget, hvis det blev udvidet med en forhøjelse af akkordbasis med 3 øre. Dette kunne jernindustrien ikke acceptere; dermed var forslaget bortfaldet, og strejken fortsatte.⁵⁶

Men på generalforsamlingen blev der vedtaget en misbilligelse af, at forhandlerne fra KAF og DsF ikke havde anvendt organisationens styrke mod arbejdskøberne, at hovedorganisationerne havde isoleret sig fra kampen.⁵⁷ Dette stemmer også overens med den tidligere omtale af, at KAF's ledelse mente, at det første forligsforslag burde have tilfredsstillet kvindernes krav.

Allerede på dette tidspunkt var afd. 5 på retræte. En forhøjelse af akkordbasis med 3 øre er så godt som intet krav i forhold til de vidtrækkende krav, der er stillet. Ydermere er det meget få akkorder, der ligger på 72 og 75 øre ifølge KAF's ledelse:

»Afdelingens bestyrelse godkendte herved forslaget, da den meget godt vidste, at de 3 øre til akkordbasis intet betyder, idet ingen eller kun få akkorder ligger på 72 eller 75 øre.«⁵⁸

Det var ret usædvanligt, at kvinder selvstændigt startede en strejkekamp. Selv om afd. 5 var ved at opbygge en vis militant praksis over for arbejdskøberne og fagbevægelsestoppen, så var en så omfattende strejke dog uvant for både ledelse og medlemmer i afd. 5.

For at strejken kunne vindes var det en absolut betingelse, at medlemmerne fuldt ud bakkede strejken op og var mobiliseret omkring den.

Hvad gjorde afd. 5 i den forbindelse?

Strejkeledelsen udgjordes af afd. 5's bestyrelse; den holdt møde hver dag. Den udgav en strejkeavis, som medlemmerne solgte. Der blev holdt generalforsamlinger med korte mellemrum, dels for at tage vigtige beslutninger, dels for at sikre at alle medlemmerne stadig støttede strejken.

Demonstrationen d. 29. marts havde et dobbelt formål: at aktivisere medlemmerne omkring strejkens afholdelse, at gøre opmærksom på strejken og få arbejderklassens støtte. Den samme funktion havde strejkeavisen.⁵⁹

Men som vi skal vende tilbage til, var der megen kritik af strejkeledelsen for at have gjort for lidt for at mobilisere medlemmerne.

Efter 2. april forslagets bortfald henstillede forligsmanden til DsF's forretningsudvalg om at gøre endnu et forsøg på at få strejken afsluttet. DsF

indkaldte da til forretningsudvalgs møde d. 8. april, hvor repræsentanter for KAF var til stede. Her blev DsF's og KAF's repræsentanter enige om, at KAF's hovedbestyrelse skulle bruge sin bemyndigelse til at afblæse strejken. Herefter blev strejken erklæret for afblæst, efter at den havde været i godt 3 uger, med den begrundelse, at med undtagelse af kravet om ferie var strejkens formål blevet opfyldt.⁶⁰

Hvis afd. 5 trodsede hovedbestyrelsen og fortsatte strejken, ville det betyde, at strejkekassen blev lukket. Desuden forlød det, at forbundet ville forsøge at splitte afd. 5 op, hvis de stadigvæk strejkede.⁶¹

På den ekstraordinære generalforsamling d. 11. april, hvor Alvilda Andersen var til stede for at gøre rede for forbundets initiativ til at afblæse strejken, protesterede metalkvinderne mod »strejkebryderpolitikken«. 2141 protesterede, 162 støttede forbundet (bemærk iøvrigt det store fremmøde; afd. 5 havde ca. 3.000 medlemmer). Men de nøjedes ikke med at protestere. Alvilda Andersen fik en hård medfart. I Arbejderbladet står der d. 18. april, at hun blev gennemptrykt, i medlemsbladet fra maj at hun blev overfaldet. Men under alle omstændigheder var medlemmerne oprørte over Alvilda Andersens fremgangsmåde, som på generalforsamlingen blev stemplet som forræderisk af Inger Gamburg.⁶²

Til trods for den skarpe afstandtagen fra hovedbestyrelsens afblæsning af strejken, tog generalforsamlingen *efter forslag fra strejkeledelsen* den beslutning, at man skulle afbryde strejken og gå i arbejde igen d. 12. april. Begrundelsen var den, at KAF ikke skulle få lejlighed til at desorganisere og opdele afd. 5.⁶³

AO skrev op til overenskomstforhandlingerne, at kampen skulle føres både mod arbejdskøberne og de socialdemokratiske ledere. Dette illustrede strejken til fulde. DsF og KAF knægtede strejken; deres trusler følte afd. 5 sig ikke i stand til at ignorere. AO's og dermed afd. 5's forklaring på at strejken blev afbrudt, lægger hovedvægten på, at statens forligsmand på arbejdskøbernes vegne forlangte strejken afblæst, og dernæst at det var afgørende for KAF og DsF, at en medlemsaktivitet, der gik imod forbundets ønsker, blev standset.⁶⁴

Selv om strejken var et nederlag for afd. 5 og AO, gav den dem nogle værdifulde kamperfaringer. Socialdemokraterne havde i deres øjne virkelig afsløret sig. Fra den side ventede de sig ikke mere noget.

Samtidig blev strejken brugt til at føre hele AO's faglige politik frem. Det gælder såvel de generelle som de kvindespecifikke krav.

Strejken blev det egentlige gennembrud for AO.

DKP's kritik af strejken

Arbejderbladet gav en meget udførlig dækning af konflikten og støttede den kraftigt, men ikke uden kritiske bemærkninger. Flere gange blev det efterlyst, at kampen måtte munde ud i parolen: lige løn for lige arbejde; den ene gang i en opfordring fra DKP's centralkomité.⁶⁵ Dette skete ikke direkte.

I betragtning af, at Inger Gamburg var medlem af centralkomiteen, er det bemærkelsesværdigt. Var hun uenig med centralkomiteen i måden, denne strejke skulle føres på?

Kai Moltke, som den gang sad i centralkomiteen, påstår at der i DKP's ledelse var uenighed om, hvilken taktik der skulle anvendes under strejken. Aksel Larsen fløjen førte en kampagne for at gennemføre Strassburgteserne på strejken. Strassburgteserne var blevet vedtaget på Røde Faglige Internationale (RFI's) konference i 1929. Disse detaljerede teser var rettesnoren for kommunisters deltagelse i og organisering af strejkekampe. Det striden først og fremmest gik på, var om man kunne acceptere, at afd. 5's bestyrelse ledede strejken, selv om oppositionen havde flertal i bestyrelsen, eller om der skulle vælges en central strejkeledelse, som igen var valgt af de lokale bedrifters strejkekomiteer.⁶⁶

Dette sidste var i overensstemmelse med Strassburgteserne.⁶⁷

Kai Moltke opfatter situationen således, at kvinderne i afd. 5 ikke forstod den nye strejketaktik. Derfor forsøgte han – som han udtrykker det – »en modus vivendi«, dvs. et kompromis, der gik ud på, at afd. 5's generalforsamling skulle vælge et særligt strejkeudvalg, der fik til opgave at bearbejde de større virksomheder inden for jern- og metalindustrien, aktivisere dem og om muligt få valgt lokale strejkekomiteer. – Der blev dog ingen steder valgt sådanne.

Inger Gamburg må have støttet sig til Kai Moltkes opfattelse.⁶⁸

Men der blev rettet andre kritikpunkter mod strejken.

I Arbejderbladet d. 18. april angribes afd. 5's bestyrelse for at have foretaget et tilbagetog på et tidspunkt, hvor det ikke var nødvendigt. Strejken kunne være fortsat uden om fagforeningsbureaukratiet. Bladet mener ikke, at stemningen blandt det store flertal af kvinderne var for at kapitulere i betragtning af den store misbilligelse af, at forbundsledelsen havde afblæst strejken. Men medlemmerne stod magtesløse, når strejkeledelsen sagde fra.⁶⁹

Den mest gennemgribende kritik kommer fra Ragnhild Andersen, som selv var medlem af afd. 5 og AO, forud for partikongressen i juli 1930. I artiklen står der, at den ny ledelse (centralkomiteen fra januar) havde forsøgt at lede strejken efter den nye strejketaktik. – Det var under ingen omstændigheder alle i ledelsen, der havde forsøgt det. I DKP's svar på det åbne brev: Politiske teser fra DKP's kongres juli 1930, siges det da også, at centralkomiteen kun havde været i stand til en utilstrækkelig gennemførelse af den nye strejketaktik i kvindestrejken.⁷⁰

Ragnhild Andersen siger videre, at centralkomiteen søgte, at mobilisere den kommunistiske fraktion i afd. 5 til

1. at udgive en strejkeavis
2. at danne strejkestøttekomiteer på de enkelte bedrifter
3. gennem DKP at mobilisere arbejderne til solidaritetsaktioner.

Strejkeavisen udkom, men her mener hun, at linjen i den var forkert. De første strejkeaviser var henvendt til de øverste faglige ledere om støtte i

kampen, i stedet for at have satset på at mobilisere kvinderne mod fagforeningsbureaukraterne.

Egentlige strejkestøttekomiteer blev der ikke dannet. Strejkeledelsen oprettede strejkevagter, men de strejkende blev ikke draget aktivt ind i kampen. Der blev også gjort for lidt for at få støtte fra andre arbejdspladser.⁷¹

Det er tænkeligt, at den manglende mobilisering af kvinderne har været afgørende for, at afd. 5's bestyrelse har talt for at gå i arbejde igen, idet den ikke har kunnet overskue de vanskeligheder, det ville give at føre kampen uden om og mod forbundet. Strejken havde hele tiden været ført inden for det fagretslige system, og på intet tidspunkt har man været parat til at overskride disse rammer. Strassburgtesernes advaren mod reformisternes forspøg på at sætte sig på eller obstruere en strejkekamp, har ikke vundet indpas i afd. 5's bestyrelse.

Hovedfejlen, mener Ragnhild Andersen, har været, at man ikke for alvor har mobiliseret kvinderne i jern- og metalindustrien. Hvad hun derimod ikke nævner noget om i forbindelse med den nye strejketaktik, er, at det i de nævnte teser fremhæves, at der altid skal vælges en strejkeledelse, også selv om bestyrelsen har et oppositionelt flertal.⁷²

På RFI's kongres i 1930 aflagde DKP'eren Svend Jensen beretning om Danmark, herunder om metalstrejken. Kritikken er i overensstemmelse med Ragnhild Andersens, men skarpere formuleret. Strejkeledelsen kritiseres for at have holdt kampen strengt inden for de fagforeningslegale rammer, ikke at have gjort noget virkeligt forsøg på at mobilisere kvinderne. Han angreb også oppositionen for at lide af reformistiske illusioner.⁷³

I AO's blad omtales RFI's 5. kongres også, og diskussionen af kvindernes strejke refereres. Her får kritikken af afd. 5 en mere modificeret form. Det understreges først, at strejken må betragtes som et bevis på, at arbejderkvinderne også i Danmark er rede til at kæmpe for deres interesser. Herefter kritikpunkterne:

» Af den fremførte kritik fremgår det, at en af de største fejl i denne kamp var, at føringen over den ikke var lagt direkte i bedrifterne (hos strejkekomiteer valgt af kvinderne selv), og at der ikke var gjort tilstrækkeligt for at udvide strejken til de øvrige arbejdere.«⁷⁴

Dette fremstår som referat, AO udtrykker *ikke* sin egen opfattelse. Der har åbenbart været nogen uenighed og bitterhed over kritikken. Men AO tager ikke til genmæle.

At der har været forskellige opfattelser af, hvordan en sådan strejke skulle ledes, og at Inger Gamburg har stået i modsætning til nogle i DKP's ledelse, er tydeligt. Men hvor meget, der er efterrationaliseringer fra kritikkernes side, og hvor meget af den fremførte kritik der blev rejst under selve kampen, således at den havde mulighed for at påvirke forløbet, kan ikke afklares. Strejken i afd. 5 var den første strejke i Danmark, der blev holdt op mod Strassburgteserne. Netop mens strejken stod på, diskuterede partiet det åbne brev, og strejken er et eksempel på, at dele af dette brevs kritik er slået igennem.

Erfaringerne fra denne strejke blev brugt fremover i strejker, hvor kommunister var involveret.

Metalkvindernes strejke var prøvestenen.

Ekstraordinær kongres i Kvindeligt Arbejderforbund

Strejken fik et efterspil.

KAF indkaldte til ekstraordinær kongres i maj måned, fordi

»... hovedbestyrelsen samt mange andre mente, tidspunktet var nu kommet, hvor man ikke længere ville tåle den adfærd, hovedbestyrelsesmedlem Inger Gamburg udviser over for forbundet og hovedledelsen.«⁷⁵

Der bliver her sigtet til, at Inger Gamburg på sin provinsturne har talt om strejken og samtidig har forsøgt at få oprettet AO-afdelinger, og at hun iøvrigt har ansvaret for de efter KAF's opfattelse usandfærdige beskyldninger, der er blevet rejst over for forretningsføreren og forbundets ledelse.⁷⁶

Formålet var at få Inger Gamburg afsat fra sin plads i hovedbestyrelsen.

Til kongressen var der mødt delegationer op fra en række arbejdspladser, også uden for afd. 5's område. De medbragte en resolution, der kraftigt tog afstand fra hovedledelsens afblæsning af strejken. Disse blev forment adgang til kongressen, som på grund af arbejderkvindernes »belejring« af kongresstedet blev afholdt under politibeskyttelse.⁷⁷

Også inden for var gemytterne i kog. Hovedbestyrelsesflertallet med Alvilda Andersen i spidsen trak det længste strå. Hun fik stor tilslutning til hovedledelsens handlemåde under konflikten og også til at fratage Inger Gamburg hovedbestyrelsesmandatet; suppleanterne og revisorsuppleanten (alle fra oppositionen) blev ligeledes erstattet af andre. 21 stemte imod, 108 for.⁷⁸

I medlemsbladet og i den socialdemokratiske presse havde den ilde medfart, som Alvilda Andersen blev udsat for den 11. april, fået megen omtale. At hun havde lidt fysisk overlast, blev naturligvis trukket stærkt frem på kongressen. Den form for »udenomsparlamentariske« metoder har uden tvivl rystet mange af de delegerede. Under alle omstændigheder fulgte de ledelsens henstillinger. Alvilda Andersen og hovedbestyrelsen havde vist sin styrke.

Afd. 5's generalforsamling protesterede mod afstemningen. Den mente, at der var benyttet en ulovlig fremgangsmåde, og at ledelsen havde benyttet sig af åbent diktatur. Men derved blev det.⁷⁹

Det skulle vare 8 år, inden Inger Gamburg blev valgt ind i hovedbestyrelsen igen.

AO's landskonference 1930

Strejken betød for AO i første omgang en præcisering af foreningens krav. De nye krav, som afd. 5 havde stillet under konflikten af mere principiel karakter blev tilføjet.

I juni 1930 aftrykte AO såvel sit formål⁸⁰ som sit *program*:

1. *lige løn for lige arbejde*
2. 7 timersdagen og hvilepauser hver time ved transportbåndene
3. beskyttelse af den arbejdende kvindes moderskab.

Disse 3 principielle krav ønskede foreningen indført i KAF's formål. Desuden krævede AO atter forskellige lovændringer i KAF, hvilket skulle sikre medlemmernes demokratiske rettigheder.⁸¹

Disse ændringsforslag tager alle sigte på en »fornyelse af hele Kvindeligt Arbejderforbund«, at omdanne KAF til medlemmernes organisation.⁸²

Af andet arbejde er der oplysningsarbejdet omkring det seksuelle spørgsmål, og herunder ændringer i straffeloven angående svangerskabsafbrydelse.

Faglig politik og den seksuelle debat er de to hovedproblemer, AO skal tage op.

Den faglige politik retter sig her imod forholdet til KAF og er således ikke udtryk for hele den faglige politik.

Den blev imidlertid uddybet på AO's landskonference i november 1930.

Med erfaringerne fra strejken tog først Inger Gamburg og senere Marie Nielsen ud på en agitationsrejse til provinsen i sommeren 1930. De koncentrerede sig om de steder, hvor KAF havde sine største afdelinger.⁸³

Denne rejse havde dels til formål at orientere om strejkens forløb og hovedbestyrelsens afblæsning af den, dels at agitere for oprettelse af AO-grupper rundt om i afdelingerne. Inger Gamburgs og Marie Nielsens initiativ gav hurtigt resultat. Der skød afdelinger op i de største provinsbyer. I november samme år kunne AO således afholde sin første landskonference. Efter at foreningen var blevet landsdækkende, skiftede den navn til Arbejderkvindernes Oplysningsforbund.

På landskonferencen understreges det kraftigt, at arbejderne har en tredobbelt fjende at kæmpe imod: arbejdskøberne, regering og hele fagforeningsbureaukratiet. Disse tre står sammen mod arbejderne.⁸⁴

Denne erkendelse af socialdemokratiets karakter må både ses på baggrund af DsF's og hovedbestyrelsens opførsel i forbindelse med strejken og DKP's opfattelse af socialdemokratiet som et socialfascistisk parti. Denne ændrede opfattelse af socialdemokratiet skyldes, at Kominterns 6. verdenskongres i 1928 var nået frem til, at socialdemokratiet i kraft af dets politik banede vejen for fascismen.⁸⁵

AO fremlægger, at den eneste måde denne blok kan bekæmpes på, er ved at danne oppositionsgrupper, som skal føre kampen mod arbejdskøberne, regeringen og fagforeningslederne. Oppositionsgrupperne skal gå forrest i kampen for de krav, som arbejderne stiller i arbejdsmæssig og økonomisk retning, og de skal trække så mange arbejdere med som muligt. Disse aktioner og strejker skal føres uden om det legale fagforeningsapparat, så »dårlige« fagforeningsledere ikke fører arbejderne bag lyset.⁸⁶

Det betyder ikke, at de skal holde op med at arbejde i fagforeningsregi,

men at de i tilfælde af arbejdskampe ikke skal lade sig binde af det fagretslige system, men at de også kan tage ulovlige midler i anvendelse.

Et af kritikpunkterne mod strejken i foråret var netop, at kampen udelukkende var ført inden for de fagretslige rammer. Denne erfaring gjorde AO nu til sin.

Arbejderkvindernes krav i forbindelse med den skærpede kurs over for den »tredobbelte fjende«, er foruden lige løn, de krav, som afd. 5 stillede under strejken. Desuden ville AO kæmpe mod nedsættelse af lønnen i overenskomstperioden, og det krævede endvidere fuld erstatning til alle arbejdsløse fra den første dag og i hele arbejdsløshedsperioden,⁸⁷ at kommunen skulle yde de arbejdsløse lettelser på gas, skat og husleje, og endelig at arbejdsanvisningen blev overdraget til arbejderne selv.

Tidligere har AO ikke beskæftiget sig synderlig meget med at opstille konkrete krav for de arbejdsløses kamp; også denne side af arbejderklassens kamp blev nu taget op.

På konferencen drøftede man ikke krav med henblik på ændring af KAF's love og formål. Det betyder ikke, at man opgav den side af kampen, men skal udelukkende ses på baggrund af, at KAF's næste ordinære kongres først skulle finde sted i 1932, og det var derfor ikke et presserende problem.

Landskonferencen var en klar markering af en radikaliserings af AO og den faglige politik, et vendepunkt i deres opfattelse af socialdemokratiet og kampens retning.

AO's holdning over for socialdemokratiet svarer til DKP's. AO brugte dog aldrig betegnelsen »socialfascistisk«. – Det samme gælder AO's faglige linje, som er i overensstemmelse med den linje, som DKP fulgte efter diskussionen af det åbne brev.

Denne linje var Inger Gamburg som centralkomiteemedlem også forpligtet til at føre ud, og hun fik opbakning omkring den i AO.

Marie Nielsen var som nævnt blevet ekskluderet af DKP i 1929, men det kan ikke påvises gennem kilderne, at hun forsøgte at trække i en anden retning end Inger Gamburg. Hun ophørte med at være redaktør af Arbejderkvindernes Oplysningsblad i december 1929 pga. sygdom. Marie Nielsen antyder, at Komintern ønskede at isolere hende fra kvindearbejdet. Efter at have medvirket ved planlægning af AO's landskonference, trådte hun derfor straks tilbage. Men hun var altid loyal over for DKP og Komintern i eksklusionsperioden. I øvrigt ønskede DKP allerede i 1931, at hun atter skulle optages i partiet, og som hun selv tilføjer, var hun også blevet ekskluderet på et tidspunkt, hvor DKP førte en forkert linje.⁸⁸ Men først året efter blev hun medlem.

Dannelsen af revolutionære fagoppositionsgrupper (RFO-grupper), således som det åbne brev påbød, var ikke begyndt i efteråret 1930. Eftersom kommunisterne kun havde foden inden for på meget få virksomheder, måtte det blive en længere varende proces.

Men opstramningen af AO's formål, krav og udpegningen af fjenderne er i sin konsekvens – hvad den faglige politik angår – ensbetydende med en

RFO-organisering, selv om denne betegnelse ikke anvendes. Derimod kan beskæftigelsen med sexualdebatten og AO's initiativer i forbindelse hermed ikke umiddelbart passes ind i dette »skema«.

Politik-diskussionen i AO

Politiseringen af AO blev fulgt op i begyndelsen af 1931, hvor der i Arbejderkvindernes Oplysningsblad foregik en diskussion, om der skulle politik ind i AO. Anledningen var et indlæg fra et medlem, Nellie Martinsen (DKP'er), som mente, at kvinderne kun kunne få deres krav igennem ved at støtte sig til DKP.

Dette affødte en reaktion.

Under mærket »d« tages der afstand fra, at der kommer politik, og her mener hun partipolitik, ind i arbejdet.

»Det vil bare ødelægge vort arbejde for kvinderne – Vi skal arbejde *rent fagligt*, ellers bliver der kun strid og splid, der er jo både socialdemokrater og kommunister i foreningen, og de fleste er slet ingen ting – de er uden for partierne, men vi har jo haft så mange interesser fælles, at vi har kunnet arbejde godt sammen.«⁸⁹

Hun er bange for, at partipolitik vil splitte dem ad, og at de derfor skal holde sig til rent faglige anliggender.

Menige medlemmer og et bestyrelsesmedlem i AO, Martha Blaase, som selv var kommunist, tog til genmæle mod, at faglig kamp ikke også var politisk kamp. Martha Blaase udtalte sig på egne vegne, og bestyrelsen som sådan deltog ikke i diskussionen.

Nellie Martinsen, som indledte diskussionen, afsluttede den også, og denne gang gjorde hun nøje rede for, hvorfor faglig kamp og politisk kamp ikke kan skilles ad. Kampen for en bedre tilværelse bliver en kamp mod staten og dermed en politisk kamp. Som eksempel nævner hun blandt andet, at lige løn, 7 timersdagen og beskyttelse af den arbejdende moder, er faglige krav, men at kampen for disse må føres både fagligt og politisk.

»Den nuværende kapitalistiske stat, lige meget om det er socialdemokraterne eller andre kapitalister, der regerer, blander sig i høj grad i alle arbejdsforhold, at det ikke mere er muligt at tale om rent faglige kampe mere.«⁹⁰

Hun opfatter ikke længere socialdemokratiet som arbejderens parti. Der er kun et parti, der kæmper for arbejderens interesser, nemlig det kommunistiske.

Nogles erklærede stillingtagen for kommunisterne medførte ikke, at AO åbent erklærede sig for kommunisterne, men det er udtryk for, at de kommunistiske medlemmer i AO begyndte at føre en offensiv linje for at vinde opbakning omkring deres eget parti.

I 1932 var der valg til folketinget. Her besluttede AO på et medlemsmøde i København d. 9. november 1932 at støtte læge Leunbachs kandidatur i Østre Storkreds. Leunbach, som samarbejdede med AO omkring sexualpolitikken, opstillede i forbund med DKP.⁹¹

I alle andre kredse anbefalede de københavnske AO-medlemmer at stemme på kommunisterne, fordi de var de eneste, der varetog arbejderkvindernes interesser.⁹² Dette blev enstemmigt vedtaget.

Stillingtagen for DKP er et brud på tidligere praksis. AO havde kritiseret og taget afstand fra socialdemokratiet, men havde hverken i forbindelse med folketings-, landstings- eller kommunal valg opfordret til ikke at stemme på socialdemokratiet, men i stedet for på DKP.

Kommunisterne stod stærkt i AO-afdelingen i København.

Overenskomsterne

I 1931 var AO indstillet på at få kravene fra sidste år igennem og opfordrede til at genfremsætte disse og forberede den kommende kamp ved at vælge aktionskomiteer på de enkelte virksomheder,⁹³ omfattende både mænd og kvinder, uanset i hvilke fagforeninger, de stod.⁹⁴

Arbejdsgivernes svar var lockoutvarsel. De krævede 10–20% lønreduktion.

Erfaringen fra strejken i jern- og metalindustrien blev gentaget: arbejderne står over for en treenig modstander, arbejdskøberne, staten og pamperne. Arbejdskøbernes fornemste allierede er de reformistiske fagforeningsledere og staten.

Men kvinderne måtte ikke lade sig true. Deres modtræk skulle være valg af strejkekomiteer på arbejdspladserne. Disse komiteer skulle lede kampen under parolen: ingen overenskomst uden gennemførelse af ligelønsprincippet, 7 timersdag, sommerferie med fuld løn, beskyttelse af den arbejdende mor og hvilepauser ved transportbånd.⁹⁵

Det er således første gang, at lige lønskravet stilles til en overenskomst. Hidtil har det været anset for et urealistisk krav, et krav, som der iøvrigt var ringe forståelse for; i stedet for havde AO krævet en tilnærmet lige løn.

Kritikken af strejken i 1930 er nu taget til følge: AO opfordrede til dannelse af strejkekomiteer på de enkelte virksomheder, valgt af samtlige arbejdere, og til fremsættelse af lige lønskravet.

Forligsmanden mæglede i striden, og forslaget lød på 4–8% lønreduktion og en ferieordning. Socialdemokratiet og regeringen støttede dette forslag.⁹⁶

Afd. 5 nedstemte forslaget med 1265 imod og 71 for.⁹⁷

Efter urafstemningen besluttede afd. 5's generalforsamling at indkalde til bedriftsmøder for at opfordre til at nedlægge arbejdet, og sammen med de mandlige arbejdere at vælge strejkekomiteer. Samtidig blev det vedtaget at støtte de lockoutede skotøjsarbejdere økonomisk,⁹⁸ at deltage i den 1. maj-demonstration, som DKP og de revolutionære fagopposition arrangerede og at styrke samarbejdet med AO.⁹⁹

KAF satsede meget på at bevare ro og orden på arbejdsmarkedet af hensyn til den tiltagende krise og ville derfor undgå en konflikt.

»... En storlockout på nuværende tidspunkt ville virke i høj grad ødelæggende for hele erhvervslivet og gøre udsigterne for vore mange arbejdsløse endnu mørkere, end de er i forvejen.«¹⁰⁰

Dette ræsonnement bygger på en opfattelse af, at i krisetider kan arbejderne ikke kræve forbedringer, fordi det vil forringe erhvervslivets konkurrencemuligheder og kun yderligere forværre situationen for arbejderklassen og støde endnu flere ud i arbejdsløshed. Socialdemokratiet og også KAF går ud fra den opfattelse, at der er en bestemt sum, som kapitalen har at råde over til lønninger, altså må de i arbejde holde igen eller endog gå ned i løn for at flere kan komme i arbejde. Socialdemokratiet hjælper herved kapitalen med at vælte krisen over på arbejderklassen, således at den fordeler byrden på sig selv indbyrdes. Socialdemokratiet er med til at bære ved til det bål, at når der er økonomisk krise i landet, må alle stå sammen uanset klasse. Alle må vise »samfundssind«. Denne opfattelse slog tydeligere og tydeligere igennem i forbindelse med overenskomsterne.

Hvorvidt krisen udelukkende væltedes over på arbejderklassen, eller om der gøres indhug i profitten, afhænger i høj grad af styrkeforholdet mellem kapitalisterne og arbejderne.

KAF arbejdede kraftigt på at få afd. 5 til at acceptere en lønreduktion. Forud for 2. urafstemning truede hovedledelsen med ekstrakontingent i alle afdelinger, hvis forligsmandens forslag atter blev nedstemt. Forligsforslaget blev lagt ud til urafstemning i alle afdelinger, også i de afdelinger, hvor overenskomsterne ikke skulle fornys.

»Hvis forslaget påny forkastes og lockouten træder i kraft, skal (der) straks udskrives ekstrakontingent.«¹⁰¹

Op medlemmerne i KAF lod sig true til at stemme for lønreduktionerne: 5579 stemmer for, 2393 imod; afd. 5 stemte imidlertid klart imod: 1662 imod, 308 for.¹⁰²

Afd. 5 var meget forbitret over, at hovedledelsen havde

»... spekuleret i kvindernes fattigdom, derfor blev det forelagt afdelingerne som et stort ekstrakontingent, og derom blev afstemningen foretaget.«¹⁰³

Derved var afd. 5 blevet påtvunget en lønreduktion, som var den inderligt imod.

Denne gang havde AO og afd. 5's ledelse lagt strejketaktikken fra Strassburgteserne frem og propaganderet for gennemførelse af dem. Men da konflikten opstod, da afd. 5 for anden gang havde nedstemt forligsmandens forslag, hvorimod KAF's samlede medlemsskare havde stemt for, følte de en for stor overmagt. De skulle slås mod arbejdskøberne, mod regeringen, mod DsF og KAF, ja også mod hovedparten af forbundets medlemmer. – Det var kun skotøjsarbejderne, der tog kampen op.

AO var også meget aktiv i forbindelse med denne overenskomstsituation i afd. 5 og propaganderede ivrigt for den nye strejketaktik og fungerede meget klart som afd. 5's talerør.

I forbindelse med *overenskomsten i 1932* krævede Arbejdsgiverforeningen almindelige lønreduktioner og flerårige overenskomster, ellers ville der blive foranstaltet storlockout.

Socialdemokratiet og fagbevægelsens ledere var tilbøjelig til at følge den,

og allerede i januar er overenskomsterne blevet forlænget for flere forbund.¹⁰⁴

AO fremsatte heroverfor krav om kompensation for prisstigningerne, og derfor var lønforhøjelser en absolut betingelse.¹⁰⁵ Derudover stillede AO ikke selvstændige krav til overenskomsten, men tilsluttede sig de krav, som den revolutionære fagopposition havde stillet:

1. mod lønreduktion, kamp for lønforhøjelser
2. kamp mod Septemberforliget, voldgift og klassejustits. Lige løn for lige arbejde
3. mod 3 årige overenskomster
4. afskaffelse af alt overarbejde – 7 timersdag eller 6 timers skift

Desuden ville AO supplere med egne krav om hvilepauser ved transportbånd og beskyttelse af den arbejdende mor. De kvindespecifikke krav (med undtagelse af lige løn) havde den revolutionære fagopposition ikke taget op.¹⁰⁶

Kravene fik imidlertid ikke direkte nogen betydning i overenskomstforhandlingerne. Arbejdsgiverforeningen og fagforbundene vedtog forligsmandens forslag i februar, hvorefter overenskomsterne blev forlænget med et år uden ændringer.

Beslutning herom er taget af KAF uden forudgående urafstemning i afdelingerne.¹⁰⁷

AO anklagede KAF for, at de demokratiske rettigheder var trådt under fode, men at den lære, man kunne drage af denne overenskomst-»vedtagelse«, var at være bedre forberedt næste gang. AO havde været klar over Arbejdsgiverforeningens og DsF's planer om forlængelse, men det var ikke i stand til at hamle op med den massive blok, som Arbejdsgiverforeningen og DsF her udgjorde.

Kongres i Kvindeligt Arbejderforbund 1932

KAF's andel i, at overenskomsten var blevet forlænget med et år, var i frisk erindring, da forbundet skulle afholde sin ordinære kongres i sommeren 1932, i hvert fald i afd. 5 og AO.

AO fremlagde som baggrund for kravene til KAF's kongres, at den økonomiske krise nu for alvor havde ramt Danmark ligesom den øvrige kapitalistiske verden.

»Arbejderkvinderne er under krisen dem, der rammes hårdest. De gifte kvinder smides helt ud af produktionen – som f. eks. hos bryggeriarbejderne – og på de fleste større arbejdspladser udnyttes den kvindelige arbejdskraft endnu mere hensynsløst.«¹⁰⁸

For at de hårdt udsatte kvinder kunne sejre i kampen mod kapitalen, mente AO, at det var nødvendigt med sammenhold med mændene. Men kvinderne skulle ikke kun kæmpe mod kapitalen, men også mod dennes støtte: fagbevægelsens ledelse og netop nu KAF's.

AO opstillede en »huskeliste« over forbundets meriter i de sidste år for at vise, at ledelsen handlede i modstrid med kvindernes interesser.

Ledelsen blev angrebet for at have sluttet forlig uden at spørge medlemmerne og for ikke at have støttet de »fuldtberettigede« strejker, som medlemmerne havde været ude i.¹⁰⁹

Også Alvilda Andersens og hovedbestyrelsens »skændige forræderi« i forbindelse med strejken blandt metalindustriens kvinder i 1930 og den ekstraordinære kongres, hvor Inger Gamburg blev sat fra sin plads i hovedbestyrelsen, blev trukket frem.

Afd. 5 fremsatte følgende ændringsforslag: til KAF's formål:

1. lønnen for kvindelige arbejdere skal efterhånden hæves til lige løn med mændene, når det samme arbejde udføres
2. alt overarbejde og helligdagsarbejde skal afskaffes og en 7 timersdag med lønudligning gennemføres
3. beskyttelse for den arbejdende moder, 6 ugers hvile før og efter fødslen, indføres i overenskomsten

Disse forslag havde afd. 5 allerede stillet på kongressen i 1929, dog denne gang med den tilføjelse, at der krævedes arbejdstidsforkortelse *med* lønudligning.¹⁶⁰

De forslag, afd. 5 ivotrigt stillede, drejede sig om forbundets forholdene sig ved strejker og konflikter:

1. forbundet skal støtte enhver strejke, der er besluttet iværksat på en arbejdsplads
2. forbundet skal yde strejkeunderstøttelse til disse strejkende arbejdere.¹¹¹

Hovedbestyrelsen talte for at stemme imod samtlige forslag, og denne henstilling fulgte kongressen. – Det gik værre end ventet. Opbakningen omkring oppositionen var minimal, hvis den overhovedet talte andre end den selv. Oppositionen fik 22 stemmer ud af 116 mulige.¹¹²

To suppleantpladser til Inger Gamburg og Svenna Petersen, afd. 7 var det eneste positive resultat, oppositionen nåede.¹¹³

Oppositionen led atter nederlag; også i forhold til kongressen i 1929 var den gået tilbage. Den fik ikke støtte af almindelige delegerede, således som det var formålet med deres kongresarbejde. Det var stadigvæk kun i enkelte københavnske afdelinger, den havde nogen indflydelse. Men disse afdelinger var underrepræsenteret på kongresserne. Afd. 5, som havde ca. $\frac{1}{4}$ af forbundets medlemmer, var kun repræsenteret med 18 delegerede ud af 116. Afstemningerne giver således ikke et reelt billede af oppositionens magt, men de er et udtryk for den ringe succes, oppositionen havde med at vinde indpas i de mindre afdelinger.

Konklusion

Strejken blandt kvinderne i jern- og metalindustrien fik afgørende betydning for AO's og afd. 5's faglige politik i de efterfølgende år.

Gennem strejken udvikledes en ny strejketaktik, tillempet efter Strassburgteserne: udgivelse af strejkeavis, mobilisering af kvinderne gennem jævnlige møder og etablering af strejkevagter. Men valg af strejkekomiteer på arbejdspladserne og en fælles valgt ledelse for hele strejken gennemførtes ikke.

Valg af strejkekomiteer var dog en erfaring, som afd. 5 uddrog af strejken. I forbindelse med overenskomsterne opfordrede AO og afd. 5 til at danne strejke- eller aktionskomiteer, som skulle forberede en arbejdskamp.

En af Strassburgteserne var, at man ikke måtte fremsætte dagskrav *uden* at hæve dem op på et højere plan for at styrke forståelsen for dagskravenes nødvendighed i kampen for socialismen. Samtidig skulle disse dagskrav sættes i sammenhæng med krav, der rettede sig mod den »treenige fjende«: mod regering, kapital og fagforeningsbureaukrati.

Hidtil havde AO ikke gjort dette konsekvent. Men ved overenskomsterne i 1931-32 stilledes det krav, som blev set i forbindelse med kampen mod Septemberforliget, voldgiften og kampen for lige løn for lige arbejde.

Der blev gjort op med tilliden til socialdemokratiet, og den faglige kamp blev rettet entydigt mod den »treenige fjende«.

Den stigende radikalisering og politisering af AO afspejler sig også i en præcisering af AO's formål og analyse af arbejderkvindernes situation under kapitalismen. AO skulle samle alle uanset partifarve, som ville kæmpe for at tilbageerobre de faglige organisationer. Det langsigtede mål for arbejderkvindernes kamp var kampen for kvindernes frigørelse og kampen for socialismen.

Den politiske styrkelse af AO's faglige politik slog imidlertid ikke igennem i KAF. Kongresserne viser med al tydelighed, hvor isoleret oppositionen var; i afd. 5 derimod var der stor opbakning omkring oppositionen.

Udviklingen af den faglige linje hænger nøje sammen med den revolutionære fagopposition (FRO's) begyndende udbredelse. AO og afd. 5 lagde sig i forlængelse heraf. AO opfordrede til at danne oppositionsgrupper på arbejdspladserne, gerne sammen med mændene, samtidig med at det arbejdede for at styrke den faglige AO-opposition. AO forsøgte herved at sætte sig mellem to stole. Ganske langsomt gled det faglige arbejde da også bort fra AO over til RFO i KAF.

To former for organisering af det faglige oppositionsarbejde blandt de kvindelige arbejdere var uholdbart i længden, og resultatet blev da også udskillelsen af det faglige arbejde fra AO i januar 1933, hvilket jeg vil vende tilbage til.

AO's sexualpolitiske arbejde 1925-33

Baggrund – Leunbachs sexualpolitiske teori

I hele AO's levetid udgjorde det sexualpolitiske oplysningsarbejde blandt arbejderkvinderne et stort arbejdsfelt. Dette arbejde koncentrerede sig om at trænge ind på det tabuområde, som sexualitet var, og sprede oplysning om mulighederne for selv at kunne bestemme, om man ville have børn eller ej.

Forudsætningen for AO's arbejde hermed var det nære samarbejde, som AO havde med lægen Leunbach. Han stod bag udformningen af de praktiske vejledninger og til dels også af det teoretiske grundlag.

Leunbach var i sit arbejde påvirket af tyskeren Wilhelm Reich, om end denne påvirkning først blev helt tydelig i 30'erne.

Wilhelm Reich var elev af psykoanalytikeren Sigmund Freud, men forklarede i modsætning til denne den seksuelle frustration som et udslag af samfundsforholdene, dvs. han mente, at i det kapitalistiske samfund blev sexualiteten undertrykt gennem moralske forbud af samfundets autoritære struktur. Denne seksuelle undertrykkelse medførte nervøsitet og sjælelige sygdomme. Kun gennem proletariats klassekamp kunne den seksuelle undertrykkelse tilintetgøres.¹¹⁴

I Leunbachs tidlige skrifter og pjecer lagde han ikke så meget vægt på den seksuelle undertrykkelse af arbejderklassen i almindelighed, som på den seksuelle undertrykkelse af kvinden, der medførte, at hun ikke kunne bestemme, hvornår hun ville have børn og hvor mange.¹¹⁵ Her koncentrerede han sig om *forebyggelse* af svangerskab og vejledning i brugen af svangerskabsforebyggende midler. Han anbefalede pessaret som det eneste effektive og ikke generende middel. Han advarede mod at benytte sig af afbrudt samleje, fordi det resulterede i nervøsitet, af såkaldt sikker periode, fordi den ikke var pålidelig og endelig mod stikpiller, sikkerhedssvampe, forskellige slags pastaer og mod præparater, der blev anbragt i livmoderen, enten fordi de var upålidelige eller direkte farlige. Kondomet derimod var sikkert nok, hvis det vel at mærke ikke gik i stykker.

Men for at kendskabet til forebyggende midler kunne blive almindeligt krævede det, at lægerne var villige til at give befolkningen denne vejledning. Det var de langt fra altid. Mange læger var imod enhver form for prævention og motiverede dermed ikke kvinderne til forebyggelse og forsøgte således heller ikke at aflive den udbredte opfattelse, at al form for prævention var skadelig.¹¹⁶

Hovedvægten i Leunbachs argumentation lå på, at kvinderne måtte beskytte sig mod uønskede børn ud fra den betragtning, at for arbejderklassen betød en stor børneflokk næsten umulige eksistensvilkår, især når der var arbejdsløshed. For kvinden betød endvidere de mange børnefødsler svækkelse af helbredet og dårlige muligheder for aktivitet uden for hjemmet.

Derimod var han meget forsigtig med at udtale sig om, at prævention kunne give mand og kvinde større sexuel tilfredsstillelse, når frygten for graviditet var fjernet; det kommer kun ind i en bisætning.

Prævention mente han skulle være for ægtepar. Sexuel afholdenhed i ungdommen tog ingen skade af, hvorimod modne mennesker tog åndelig skade heraf. Men i 30'erne talte han åbent i sine bøger om anerkendelse af den kønsmodne ungdoms ret til gensidigt kønsliv med mulighed for sexuel rådgivning og undervisning i forebyggelse af svangerskab.¹¹⁷

Hvorvidt han allerede tidligere har delt Reichs opfattelse af, at børns og unges sexualitet ikke måtte hæmmes, får stå hen i det uvisse. Men han skrev på en måde, som tydeligt afslører, at han bestræbte sig på ikke at virke stødende på folks sexualmoral. Hans hensigt var at overbevise om nødvendigheden af prævention ud fra et decideret socialt og kvindepolitisk synspunkt.

Men prævention var ikke tilstrækkeligt, når kvinderne selv skulle kunne bestemme over deres egen krop. Lovlig svangerskabsafbrydelse udført af læger måtte også være en mulighed.

Uendeligt mange kvinder gik til kvaksalver for at få foretaget fosterfordrivelse, ofte flere gange med risiko for livsfarlige følgesygdomme. Forbudet mod og straffen for svangerskabsafbrydelse afholdt ikke kvinderne. Arbejderklassens kvinder havde kun råd til de ukyndige kvaksalvere, hvorimod borgerskabets kvinder kunne rejse til udlandet eller betale sig fra et barn med høje honorarer til villige læger.¹¹⁸

Arbejderkvinderne blev tvunget af de sociale og økonomiske forhold, bolignød, arbejdsløshed osv. til denne udvej. Mange nægtede også at føde børn mod deres vilje, selv om et barn ikke betød økonomisk ruin for dem.

Så længe der var nød og elendighed var svangerskabsafbrydelse et nødvendigt onde, en nødforanstaltning. Kun socialismen kunne ændre de økonomiske og sociale betingelser for kvinderne radikalt. Men svangerskabsafbrydelse måtte aldrig stå alene, den måtte følges af en udbredt oplysning om forebyggelse.

Hovedbestræbelserne måtte gå ud på at indskrænke selve fosterfordrivelsernes antal og helt få dem afskaffet.¹¹⁹

Oplysning om og udbredelse af prævention og ændring af straffeloven, således at svangerskabsafbrydelse ved lægehjælp blev lovlig var de to områder, som Leunbach mente, at det seksualpolitiske arbejde skulle koncentrere sig om.

Først i skrifterne fra 30'erne tillagde han sexuel tilfredsstillelse større selvstændig vigtighed og havde ligesom Reich en opfattelse af, at et regelmæssigt og tilfredsstillende kønsliv var en nødvendig betingelse for åndelig og legemlig sundhed, ikke alene for den enkelte, men for hele arbejderklassen.¹²⁰

Denne side af seksualpolitikken tog AO ikke op.

Program

Marie Nielsen har i 1928 skrevet en artikel om »Det sexuelle spørgsmål«. Først med denne artikel havde AO et teoretisk grundlag og et handlingsprogram for arbejdet.

Løsningen af det sexuelle problem, således som AO kaldte det, krævede:

1. undervisning i det sexuelle spørgsmål indføres som obligatorisk undervisningsfag i skolen
2. der gives kursus for voksne i det sexuelle spørgsmål og i tilslutning til disse kurser oprettes klinikker, hvor læger gratis står til disposition med vejledning for kvinder angående forebyggende midler mod svangerskab
3. ændring af straffeloven, således at fosterfordrivelse med kvindens billighed ikke betragtes som strafbar
4. at lovgivningsmagten ved lov åbner adgang for den besvangrede kvinde til ved lægekyndig hjælp at befri sig for fosteret.¹²¹

Mod disse krav gennemførelse rettede AO sin sexualpolitiske virksomhed.

AO tilsluttede sig kravet om »frivilligt moderskab«. Dette krav var blandt andet rejst af Thit Jensen, som AO i de første år havde et nært samarbejde med.¹²²

AO gik ind for »frivilligt moderskab« af to grunde. For det første fordi kvinden som frit menneskeligt individ må have ret til at bestemme, om hun vil være mor, hvornår og hvor ofte. For det andet fordi arbejderklassen er underkastet sociale forhold, der ofte gør mange børn til en ulykke for hjemmet. Samfundet har desuden undladt at sikre vilkår for arbejderkvindene, der giver et barn blot nogenlunde betryggende forhold at vokse op under.

For at begrænse børnefødslerne ud fra ovennævnte grunde skal de voksne vejledes og undervises i brugen af forebyggende midler, men derudover må også børnene have seksualvejledning i skolerne på et tidspunkt, hvor de endnu ikke er kønsmodne, dvs. undervisningen skal gives i 13 års alderen.

AO sagde aldrig åbent, at den billige førægteskabelige forbindelser, men velvidende at disse fandt sted, måtte de unge også have en viden om, hvordan uønsket graviditet kunne undgås. Undervisning i det sexuelle spørgsmål af både børn og voksne og en grundig orientering om anvendelse af de præventive midler, ville dog ikke under de givne sociale forhold forhindre alle tilfælde af »ikke-villet-moderskab«. Der måtte også være adgang til *lovlig afbrydelse af et svangerskab*.

Straffeloven om fosterfordrivelse stammede fra 1866, og den skyldige kunne idømmes hårde straffe, det gjaldt både den svangre og kvaksalveren. Straffelovens paragraf 193 lød:

»Et frugtsommeligt fruentimmer, der forsætlig fordriver sit foster eller dræber det i »moders liv« anses for strafarbejde indtil 8 år.

Samme straf er anvendelig på den, som med moderens samtykke i sådan hensigt anvender midler på hende med den anførte virkning. Sker det uden hendes vidende og vilje anses gerningsmanden med strafarbejde for 4 indtil 6 år og under særlig skærpende omstændigheder på livstid.«¹²³

Det var denne straffelov, AO arbejdede for blev ændret, således at fosterfordrivelse blev straffrit, hvor dette skete med kvindens vidende og samtykke, og at kvinden kunne få fosteret fjernet under lægelig bistand.

Det var fra de arbejdende kvinder, at dette krav måtte komme, fordi straffeloven var en klasselov, hvis bestemmelser kun ramte arbejderklassen, for borgerskabets kvinder derimod var alle veje og midler til stede, hvis de ikke ønskede at føde barnet.

Fosterfordrivelse betragtede AO ligesom Leunbach som et onde, men dog for et mindre onde end det i mange tilfælde ville være at lade et barn blive født. Først når samfundet beskyttede moderskabet på en sådan måde, at ingen kvinde behøvede at frygte et barn, så ville nødvendigheden af og trangen til fosterfordrivelse forsvinde. De gældende straffebestemmelser hæmmede ikke fosterfordrivelserne. De foregik i det skjulte med farlige midler og ved ukyndige hjælpere. En restriktiv lovgivning forhindrede ikke kvaksalveri.

Arbejdsopgaver

Oprettelse af seksualklinik

AO's arbejde med udbredelse af prævention indskrænkede sig indtil 1931 til afholdelse af sexualoplysende møder og propagerende artikler i bladet.

Dette arbejde betød i første omgang ikke, at læger over hele landet påtog sig den opgave at vejlede kvinderne i brugen af forebyggende midler. AO var nødt til at tage sagen i sin egen hånd.

Der var ifl. AO to muligheder. Enten kunne AO selv tage initiativ til at oprette seksualklinikker, eller AO-medlemmer kunne lade sig indvælge i sygekassernes bestyrelser og herigennem arbejde for, at sygekasserne oprettede og drev sådanne klinikker.

I 1931 startede AO en diskussion i Arbejderkvindernes Oplysningsblad om nødvendigheden af at oprette en seksualklinik eller et mødrehygiejnekontor, som det også blev kaldt.¹²⁴

AO definerede en sådan kliniks funktion og opgaver således:

»Et mødrehygiejnekontor skal give enhver spørgende kvinde af arbejderklassen al nødvendig oplysning i seksuelle spørgsmål. Der er knyttet læger og sygeplejersker til et sådant rådgivningskontor, og oplysning og hjælp skal gives kvinder, når de henvender sig i sexuel nød og beder om hjælp, det være sig angående kønssygdomme, egen hygiejne, spædbarnspleje og i første række give kvinder, der ønsker det, undervisning om forebyggelse af svangerskab og i brug af forebyggende midler, og hvor det er nødvendigt skaffe kvinderne disse forebyggende midler gratis.«¹²⁵

Dette kontor skulle have andre opgaver end at undervise i brugen af forebyggende midler. Det skulle samtidig være et sted, hvor kvinderne kunne komme med alle deres seksuelle problemer til læger og sygeplejersker. Konsultationen måtte være gratis, men præventionen måtte kvinderne om muligt selv betale. Diskussionen i bladet havde det formål, at mobilisere AO's medlemmer omkring oprettelsen af en seksualklinik og propagerere for nødvendigheden heraf blandt andre kvinder.

Samme formål havde en artikel i bladet om et mødrehygiejnekontor i Skien i Norge. Dette kontor blev ledet af dr. Nic Hoel, som havde startet det uden støtte fra sygekassen. Dog blev det støttet økonomisk af en række mennesker. Erfaringerne herfra var, at der i høj grad var brug for vejledning af kvinderne. Langt de fleste kom for at få prævention, men en del fordi de var gravide og ønskede at få en abort. Disse blev imidlertid henvist til en anden læge, da kontoret udelukkende var forebyggende. Næsten alle patienterne var gifte kvinder. For at få kontoret i gang havde det været nødvendigt at reklamere med, at det kun var et rådgivningskontor for gifte kvinder af hensyn til »stedets moral«. Men målet var, at det også blev for ugifte, så snart forholdene tillod det.¹²⁶

AO kunne således bygge på erfaringerne fra Norge, da det startede en klinik i København i 1932 i samarbejde med Verdensligaen for Sexualreform¹²⁷ og Leunbach med konsultationer to gange ugentligt for ubemidlede kvinder, som her gratis kunne få undervisning i svangerskabsforebyggelse.¹²⁸

Efter et års virke så AO tilbage på seksualklinikens arbejde og konstaterede, at alt for mange kvinder først kom, når de var blevet gravide og var meget forbavsede over, at loven ikke tillod en læge at fjerne et ikke udviklet foster.¹²⁹

Propagandaen for forebyggelse skulle intensiveres.

I AO's blad blev kvindens stilling i Sovjetunionen brugt som forbillede for de danske kvinder, især på det seksuelle område. Efter revolutionen havde de sovjetiske kvinder fået adgang til fri abort, de kunne få sexualvejledning og prævention, de havde barselshvile i 8 uger før og efter fødslen, de kunne få deres børn passet i vuggestuer og børnehaver, i hvert fald i byerne.

I 1930 var en delegation af arbejderkvinder i Sovjetunionen bl. a. Inger Gamburg og Marie Nielsen. Arbejderkvindernes Oplysningsblad bragte flere og lange artikler fra Sovjetunionen om kvindens stilling, men også om den igangværende femårsplan. AO udgav en pjeces om besøget.¹³⁰

AO lagde den opfattelse frem, at den russiske kvinde var ligestillet med manden, også med hensyn til retten til arbejde. Kvindens seksuelle stilling var ligeledes blevet en anden. Den russiske kvinde var fri, og hun havde opnået alle de rettigheder, som kvinder i Danmark endnu måtte kæmpe for.¹³¹

Disse forhold gjaldt kun for de kvindelige industriarbejdere og afgjort ikke for alle de sovjetiske kvinder, men de viste tendensen i Sovjetunionen. Det var denne tendens AO brugte i sin propaganda for de samme rettigheder for de danske kvinder.

Arbejdet i sygekasserne

Gennem sygekasserne havde AO ikke heldet med sig.

I sygekassen »Fremtiden« havde AO-medlemmer i flere år stillet forslag om oprettelse af seksualklinikker, og i 1931 lykkedes det at få nedsat et

sexualrådgivningsudvalg med Margrete Mathiasen som formand.¹³² Endvidere sad også Marie Nielsen og Leunbach i dette udvalg.¹³³

Udvalget foretog en gennemgang af »Fremtidens« hospitalsindlæggelser for 1929-30 for at se, hvor økonomisk belastende de mange indlæggelser var, der fulgte efter kvaksalverindgreb eller var forårsaget af kvindernes uvidenhed om deres egen organisme. Den udarbejdede statistik viste, at 16-17% af samtlige indlæggelser for kvinder skyldtes abort, livmoderblødninger og underlivslidelser, mens f. eks. tuberkulose kun omfattede ca. 4%.

Udvalget afholdt desuden et offentligt møde med Nic Hoel.¹³⁴

På sygekassernes generalforsamling var det blevet vedtaget at oprette en sexualrådgivningsklinik, men sagen blev trukket i langdrag i De samvirkende Sygekasser, og det endelige resultat blev, at de enkelte læger selv skulle klare rådgivningen.¹³⁵

Da AO kunne se, at sagen blev syltet, tog de derefter initiativ til at oprette deres egen klinik.¹³⁶

Også i Esbjerg fik AO oprettet en forebyggende klinik. AO afdelingen her havde først kontaktet de lokale læger. Da disse ikke var interesseret i at medvirke i opbygningen af en klinik, fik formanden Minna Rasmussen hos Leunbach undervisning i opsætning af pessar.

AO billigede, at den lokale afdeling i Esbjerg praktiserede denne form for sexualvejledning. Til dækning af omkostningerne måtte kvinderne betale et vist beløb: 5 kr., hvis de selv eller deres mand havde arbejde, 2½ kr. for arbejdsløse. Desuden skulle der betales for pessaret. AO havde ikke økonomiske midler til at gøre konsultation og prævention gratis, og da sygekasserne ikke ville støtte foretagendet, måtte der gribes til denne udvej.¹³⁷

Men AO i Esbjerg fortsatte med at presse sygekassen, ligesom AO-medlemmer gjorde det andre steder, og det lykkedes på sygekassens generalforsamling i maj 1933 at vinde en afstemning, der pålagde bestyrelsen at arbejde videre med sagen.¹³⁸

Herefter hørte man ikke mere til bestyrelsens arbejde hermed.

AO's to klinikker var godt besøgt, men udfyldte naturligvis kun en lille del af behovet for sexualvejledning. Kun hvis sygekasserne gjorde det til deres opgave at sørge for, at alle de kvinder, der ønskede det, kunne få adgang til forebyggende midler, kunne behovet blive dækket. AO så det som sin opgave at medvirke hertil ved at dets medlemmer dannede »pressionsgrupper« i sygekasserne.

Lovgivning om svangerskabsafbrydelse

AO erkendte, at det ikke alene kunne vinde kampen for kvindernes seksuelle rettigheder og indledte derfor et samarbejde med »Verdensligaen for Sexualreform« og afd. 5 og afd. 8 i KAF. Dette samarbejde koncentrerede sig om at påvirke regeringens arbejde med en ny straffelov vedrørende fosterfordrivelse og indførelse af obligatorisk undervisning i sexualvejledning i skolerne. En delegation henvendte sig i 1929 til justitsministeren og undervisningsministeren herom.¹³⁹

Over for justitsministeren henstillede delegationen:

1. at den ny straffelov *ikke* kom til at indeholde bestemmelser, der kunne virke hindrende for kendskabet til forebyggende midler mod svangerskab
2. at afbrydelse af påbegyndt svangerskab blev gjort tilladeligt, når dette skete i følge den svangre kvindes vilje og under betryggende former på hospital eller klinik ved lægekyndig bistand.¹⁴⁰

Denne henstilling motiveredes med, at den nuværende straffelov ramte de ubemidlede kvinder, fordi de ofte ikke havde de økonomiske og sociale forhold, som kunne give et barn en tryk opvækst, og at de derfor var nødsaget til at skaffe sig af med fosteret. Desuden mente delegationen, at befolkningen var moden til en ny lov, der tillod abort, at der var ved at vokse en ny moral frem på det seksuelle område, hvilket de mange frifindelser for fosterdrab ved nævningeafgørelser på trods af straffeloven var udtryk for.

Over for undervisningsministeren opfordrede delegationen til, at undervisning i det seksuelle spørgsmål blev gjort obligatorisk i skolerne.¹⁴¹

AO havde en vis forhåbning til, at den socialdemokratisk/radikale regering ville være lydhør over for deres krav, men det blev gjort til skamme. I 1930 blev straffeloven vedtaget, uden at der var taget hensyn til arbejderkvindernes krav – loven trådte dog først i kraft den 1. januar 1933.

Straffen for kvinden fastsattes til højst 1 års hæfte eller fængsel, og under påvirkning af debatten og nævningefrikendelserne blev det også vedtaget, at straffen under formildende omstændigheder kunne bortfalde. Kvaksalveren (eller lægen) derimod, skulle straffes med indtil 4 års fængsel og under skærpede omstændigheder med 8 år.

Straffebestemmelserne var noget mildere end de gamle, men straffen for fosterfordrivelse var *ikke* bortfaldet, og den nye lov havde derfor efter AO's mening alle den gamle lovs dårligste følger:

»Fødselstvang, død eller ødelagt helbred for tusinder af kvinder pga. kriminelle aborter, straf for den læge, der vil yde den svangre kvinde hjælp.«¹⁴²

AO forklarede lovens karakter med, at straffelovsudvalget blev ledet af en gammel højremand, Pürschel, og så hjalp det ikke så meget, at regeringen hed Stauning.¹⁴³

Men tilliden blegnede, da justitsminister Zahle stillede forslag om, at fosterfordrivelses- og barnemordsager ikke skulle være nævningsager. Herimod protesterede AO's landsmøde i november 1930, fordi dette ville ramme arbejderklassens kvinder hårdt, idet de havde haft fordel af, at sådanne sager blev behandlet ved nævningeting. At det forblev sådan, måtte arbejderkvinderne kræve, indtil paragraffen om straf for fosterfordrivelse var bortfaldet.¹⁴⁴

AO fortsatte sine protester mod straffen for fosterfordrivelse og udgav en pjece om arbejderkvindernes krav til straffelov og retspleje.¹⁴⁵

Det udfoldede efterhånden det meste af sin aktivitet omkring det seksualpolitiske arbejde.

I 1932 støttede det som nævnt Leunbachs kandidatur til folketingsvalget og opfordrede iøvrigt i en artikel til at stemme på kommunistpartiet udelukkende ud fra en sexualpolitisk synsvinkel. Det er overraskende, at begrundelsen for at stemme på DKP var, at det var det eneste parti, der uforbeholdent støttede AO's sexuelle reformkrav.¹⁴⁶ DKP støttede rent faktisk også AO's øvrige aktiviteter. Men det siger noget om, hvilken form for arbejde AO eller AO's ledelse efterhånden lagde vægt på i AO-regi.

AO udviklede sin sexualpolitik fra udelukkende at indeholde sexualoplysning til også at omfatte forsøg på at få ændret straffelovgivningen for svangerskabsafbrydelse, således at abortindgreb blev legalt.

Forebyggelse af svangerskab og fri abort var de to områder, AO tog op. De konkrete initiativer i forbindelse hermed rettede sig mod oprettelse af seksualklinikker og henvendelser til regeringen om en ændret straffelov og obligatorisk sexualundervisning i skolerne.

AO's arbejde med det sexualpolitiske område indtog en stadig mere fremtrædende plads, efterhånden som AO's faglige arbejde fungerede i tilknytning til den revolutionære fagoppositionsbevægelse.

AO 1933-34 – AO's endelig

Reorganisering af AO

På AO's bestyrelsesmøde i januar 1933 blev det fastslået, at det faglige arbejde var ved at stagnere. AO havde således ikke været i stand til at påtage sig de opgaver, som lockoutsituationen i foråret og den store arbejdsløshed krævede.¹⁴⁷

Derimod undlod bestyrelsen at gøre opmærksom på, at AO og afd. 5 i forbindelse med sidste års overenskomst havde fungeret som et appendix til RFO-grupperne. De havde ikke formuleret sig selvstændigt, men hægtet sig på den revolutionære fagoppositionelle bevægelse, og de havde opfordret kvinderne til at gå sammen med mændene og danne faglige oppositionsgrupper på de enkelte bedrifter. De havde dermed gennem de sidste par år medvirket til, at de kvindelige arbejdere organiserede sig uden for AO i RFO-grupper og havde derved lagt bunden til, at AO blev frataget det faglige arbejde.

Konklusionen på AO's faglige arbejde lå lige for: det faglige arbejde måtte udskilles fra AO og arbejderkvinderne måtte danne RFO-grupper på de enkelte bedrifter og i fagforeningerne. AO skulle så påtage sig den anden del af dets virksomhed: kampen for de interesser, der er fælles for alle arbejderkvinderne.¹⁴⁸ Det var bestyrelsens udspil til generalforsamlingen i AO d. 12. januar.

Det systematiske forsøg på at amputere AO ved at fratage det dets faglige virksomhed er kommet fra DKP.¹⁴⁹ Det var DKP, der i disse år arbejdede på at danne en revolutionær fagopposition. AO er kommet på tværs af bestræbelserne på at inddrage kvinderne. AO var netop en selvstændig organisa-

tion, bestående af oppositionsgrupper i hele landet, men med den udvidelse at det samtidig var en organisation, der forsøgte at behandle alle de spørgsmål, der var af almen interesse for arbejderkvinderne. AO havde en sådan bredde i sit grundlag og arbejde, at RFO-bevægelsen ikke uden videre kunne påtage sig AO's opgaver; det gælder først og fremmest seksualoplysningen.

Planerne om at reorganisere AO kom første gang offentligt frem i Arbejderbladet d. 10. januar under overskriften »Arbejderkvindernes Oplysningsforbund reorganiseres.« På dette tidspunkt var beslutning herom endnu ikke taget af generalforsamlingen i AO. Arbejderbladet fremlægger nøjagtigt den samme argumentation for det faglige arbejdes udskillelse som AO's bestyrelse og fremfører som AO's fremtidige opgaver:

»AO skal da befriet for det faglige arbejde, men beholdende sit vidtrækkende oplysningsprogram, lægge alle sine kræfter i for at få en del af de opgaver løst, der venter på en revolutionær kvindeorganisation.«¹⁵⁰

Her formuleres det explicit, at AO skal udføre en revolutionær kvindeorganisations opgaver. Kommunistpartierne gik imod selvstændige kvindeorganisationer, og nu støttede DKP altså en sådan eksistens. Formentlig gør partiet det ud fra yderst pragmatiske grunde: DKP har i høj grad været med til at udvikle AO (omend ikke entydigt i starten) til en fagoppositionel forening for kvinderne i KAF, men også til en forening, der udfører et stort oplysningsarbejde, især vedrørende det seksuelle spørgsmål blandt arbejderkvinderne. Hvis DKP skulle have fulgt Kominterns linje, skulle det med det samme have forsøgt at få nedlagt AO. Men AO's arbejde havde imidlertid opnået en vis anerkendelse ikke mindst pga. deres initiativer til ændret straffelovgivning for fosterdrab, til oprettelse af seksualklinikker osv. AO's mangeartede oplysningsarbejde kunne DKP ikke opfordre til skulle ophøre. Hertil ville det ikke få tilslutning.

I bestyrelsens indlæg bliver det understreget, at fratagelse af det faglige arbejde ikke betyder, at programmet skal beskæres.

»Vort mål er som før at gå i spidsen for de arbejdende kvinders frigørelseskamp på alle områder. Vort vigtigste krav bliver som før: *lige løn for lige arbejde, plus krav om den beskyttelse, der er nødvendig for den arbejdende moder.*«¹⁵¹

Desuden fremhæves kampen for sexuel oplysning og som et overordnet aspekt: arbejdet for at indgyde kvinderne klassefølelse og klassemodstand.

Målet er det samme som før: kvindernes frigørelse, og det er samtidigt klart, at kampen for sexuel oplysning vil komme til at indtage en stadig mere fremtrædende plads.¹⁵²

Bestyrelsen fik ingen problemer med at realisere disse reorganiseringsplaner. De blev enstemmigt vedtaget på generalforsamlingen. Marie Nielsen blev valgt til formand. Inger Gamburg ønskede at fratræde, fordi hun ville blive stærkt optaget af at være med ved dannelsen af de nye RFO-grupper. Hun lod sig dog vælge til næstformand.¹⁵³

Bestyrelsen håbede ikke, at reorganiseringen ville medføre, at de AO-medlemmer, der nu overgik til RFO-grupper, ville opgive deres medlemskab i AO, men at der tværtimod ville opstå et nært samarbejde mellem

de to organisationsformer. Samtidig præciserede bestyrelsen, at det fortsat var AO, der skulle kæmpe for de mange fælles interesser, som arbejderkvinderne havde. Men den praktiske udmøntning af den faglige politik var ikke længere AO's opgave.

Efter udskillelsen af det faglige arbejde var blevet besluttet, tog AO fat på at reorganisere hele forbundet og på at få det stagnerede arbejde igang igen.

Den ændrede situation krævede et landsmøde, hvor AO's formål, program og arbejdsopgaver skulle diskuteres. I august afholdt AO landsmøde, hvor 9 ud af 13 afdelinger var repræsenteret.¹⁵⁵

Her blev AO i overensstemmelse med generalforsamlingsbeslutningen fra januar præsenteret som en organisation, der skulle arbejde for højnelse af arbejderkvindernes kår og varetage deres interesser på alle samfundets områder.

Som grundlag for organisationens arbejde opstilles følgende hovedpunkter:

1. arbejderkvindernes politiske og økonomiske ligestilling
2. arbejderkvindernes seksuelle befrielse og beskyttelse for den arbejdende kvindes moderskab
3. arbejderkvindernes befrielse fra husslaveriet
4. arbejderkvindernes kontrol med varepriserne og administrationen af den sociale lovgivning
5. arbejderkvindernes bevidste deltagelse i kampen mod arbejdsløsheden, fascismen og den imperialistiske krig
6. arbejderkvindernes bevidste deltagelse i forsvaret for arbejderstaten Sovjetunionen
7. gennemførelsen af en international kvindedag 8. marts som en virkelig massedemonstration – og organisering af forbindelse med andre landes proletariske kvindeorganisationer.

Hele socialområdet blev fremhævet som AO's arbejdsfelt, og det blev besluttet at nedsætte et socialt udvalg i alle afdelinger. Derudover skulle arbejderkvinderne gå aktivt ind i kampen mod prisstigningerne, mod arbejdsløsheden og den omsiggribende fascisme.¹⁵⁶

RFO i Kvindeligt Arbejderforbund

Straks efter udskillelsen af det faglige arbejde fra AO blev der dannet en RFO-gruppe i afd. 5.¹⁵⁷ Den udgav sammen med de mandlige RFO-arbejdere i jern- og metalindustrien *Hammer og Mejsel*, som udkom indtil januar 1934. Herefter havde RFO i afd. 5 ikke noget organ, før RFO i KAF udgav sit eget blad *Kvindernes Kamp*.¹⁵⁸

Hammer og Mejsel giver dog ikke nogen helt dækkende orientering om RFO i afd. 5, ej heller om bestræbelserne på at danne andre RFO-grupper i KAF.

Som en del af RFO-bevægelsen havde RFO i KAF ikke noget selvstændigt program, men den fremlagde, hvorfor netop også kvinderne måtte danne RFO-grupper på arbejdspladserne. Det måtte de, fordi kvinderne var en underbetalt, hårdt udbyttet arbejdskraft, som ikke skulle vente på, at de faglige ledere ville forbedre kvindernes kår. De ignorerede arbejderkvindernes krav og interesserede sig mere for at sikre arbejdskøberne et godt udbytte. RFO-bevægelsen måtte genindsætte de faglige organisationer i deres rolle som varetagende arbejderens interesser.¹⁵⁹

Denne argumentation for at opbygge en revolutionær opposition blandt kvinderne ligger helt på linje med AO's.

Men der er en forskel på RFO's og AO's politik. Forskellen består i, at AO var aktiv på flere områder, hvorimod RFO holdt sig til det faglige arbejde.

Det betyder ikke, at Kvindernes Kamp udelukkende indeholder artikler med decideret fagligt stof. Der er desuden artikler om krigsfares, fascismens fremtrængen både i Tyskland og i Spanien, socialt stof om den utilstrækkelige offentlige forsyning og enkelte artikler om seksualvejledning, børnebe-grænsning, svangerskabsafbrydelse,¹⁶⁰ sundheden blandt børnene og manglen på vuggestuer. Men på trods af denne tilsyneladende alsidighed påtog RFO sig ikke i nær samme grad det brede oplysningsarbejde, som AO gjorde.

Hvor og hvor mange RFO-grupper, der var i KAF, foreligger der ingen oplysninger om. Når RFO omtales sker det altid i forbindelse med afd. 5. Afd. 5's kvinder var ligesom i AO RFO's bastion i KAF. Det udelukker naturligvis ikke eksistensen af andre RFO-grupper. I løbet af RFO-perioden mistede oppositionen to gange sit flertal i afd. 5's bestyrelse, første gang ved forårsgeneralforsamlingen i 1933.

Som led i den socialdemokratiske offensiv mod RFO-grupperne blev der i begyndelsen af 1933 dannet en *socialdemokratisk klub* i afd. 5 med det formål at kæmpe mod »... kapitalisme, diktatur og splittelse«.¹⁶¹

Formanden for den socialdemokratiske klub var Elna Syvertsen, som nu aktivt bekæmpede den oppositionsdominerede ledelse i afd. 5. – Hun havde indtil for ganske nylig selv tilhørt oppositionen, og hun var stadigvæk næstformand i afdelingens bestyrelse.

Den socialdemokratiske klub udfoldede sin aktivitet omkring de halvår-lige generalforsamlinger, hvor den forsøgte at samle så mange som muligt mod afd. 5's ledelse. Den havde heldet med sig i 1933, hvor det lykkedes at fravriste RFO flertallet i afd. 5's bestyrelse.

I Arbejderkvindernes Oplysningsblad forklares dette skift ved, at der blandt jernindustriens kvinder var 1400–1500 arbejdsløse, heraf en del af den trofaste kerne, som nu var borte fra arbejdspladserne, og at mange af dem, der var tilbage, var gamle arbejdere, som var Alvilda Andersens faste støt-te.¹⁶² Det har sikkert også spillet ind, at Elna Syvertsen, som har været med i bestyrelsen siden 1926, nød en vis anseelse, også selv om hun forlod oppositionen.¹⁶³

Hos oppositionen var der en tendens til at fokusere på, at hun nu var socialdemokrat og leder af den socialdemokratiske klub fremfor at se på, hvad hun rent faktisk foretog sig.¹⁶⁴ Det samme kan man beskyldte den socialdemokratiske klub for med Elna Syvertsen i spidsen, dog med omvendt fortegn. Kommunistudskældningen havde her karakter af en åben hetz.¹⁶⁵

Allerede i oktober 1933 genvandt oppositionen sit flertal, men Elna Syvertsen var stadig næstformand.¹⁶⁶

På samme måde gik det i 1934. Oppositionen mistede bestyrelsesflertallet om foråret og genvandt det om efteråret.

I de to perioder, hvor oppositionen ikke havde flertal, forblev Inger Gamburg dog formand. Herefter var oppositionens flertal stabilt, i 1935 fik oppositionen alle pladserne i bestyrelsen.¹⁶⁷

RFO-perioden i KAF strakte sig over næsten 3 år.¹⁶⁸ Materialet hertil indskrænker sig til afd. 5, men på trods af disse kildemæssige mangler kan man konkludere, at RFO i KAF, her afd. 5, videreførte den faglige linje, som AO havde efter 1930.

Den opfyldte ikke RFO's ideal om en kraftig basisorganisering på arbejdspladserne, men fungerede i fagforeningsregi i afd. 5, hvor den med undtagelse af to halvår havde flertal i bestyrelsen og fra 1935 besatte samtlige pladser.

Den store opbakning, som RFO havde i afd. 5, viste sig ved nej til overenskomstforlængelser og valg af delegerede fra oppositionen på baggrund af de forslag og krav, den stillede.

Den militante tradition fra AO blev videreført i RFO.

Siden 1926 havde jern- og metalindustriens kvinder støttet AO-oppositionen, da det faglige oppositionsarbejde blev organiseret inden for RFO-bevægelsen, støttede de RFO i afd. 5.

RFO i KAF, eller rettere i afd. 5 var i modsætning til mange RFO-grupper ikke en lille gruppe bestående af kommunister uden kontakt til masserne. Den forfaldt ikke til sektarisme. Den gjorde afd. 5 til en virkelig enhedsfront.

Det seksualpolitiske arbejde i AO

Det seksualpolitiske arbejde i denne periode koncentrerede sig om indsamling af underskrifter mod straf for fosterfordrivelse og afholdelse af debatemøder, ofte med forevisning af den sovjetiske film »Abort«.¹⁶⁹

Den nye straffelov, som trådte i kraft den 1. jan. 1933, imødekom som nævnt ikke AO's krav til lovgivningsmagten om ret til svangerskabsafbrydelse, ikke alene ud fra en medicinsk årsag, men også af sociale grunde.

En afstemning blandt lægerne viste, at der var overvejende flertal for at være med til at gennemføre afbrydelse af svangerskabet ud fra en decideret medicinsk indikation. Retten til svangerskabsafbrydelse ud fra denne indikation var nu lovfæstet, dvs. hvis en fødsel ville betyde ødelæggelse af kvindens helbred og evt. død. Men med hensyn til anerkendelse af den

sociale indikation, dvs. hvor kvinden pga. økonomiske eller sociale forhold ikke så sig i stand til at føde barnet, var meningerne delte blandt lægerne. Arbejderkvinderne måtte i deres kamp og agitation give stødet til, at også lægerne indså, at den sociale indikation måtte anerkendes som værende nødvendig.¹⁷⁰

DKP's forslag til ny seksuallovgivning

Arbejderkvindernes forsøg på at skabe en debat lykkedes, men samtidig blev de også kraftigt modarbejdet fra flere sider, f.eks. havde en gruppe kristne kvinder indsamlet 173.000 underskrifter for bevarelse af straffen for fosterfordrivelse.¹⁷¹ De eneste, der helhjertet støttede arbejderkvinderne, var DKP.

Som resultat af et samarbejde mellem AO, 3 læger og en DKP-folketingsmand fremsatte DKP i 1934 et lovforslag om legalisering af svangerskabsafbrydelse.¹⁷² Forslaget indeholder obligatorisk sexualundervisning i skolerne, oprettelse af sexualklinikker, legalisering af svangerskabsafbrydelse ved lægehjælp, oprettelse af klinikker til svangerskabsafbrydelse, pligt for den aborterende til at blive undervist i svangerskabsforebyggelse, ret til at føde på et hospital og ret til at fordrø bedøvelse under fødslen.¹⁷³

DKP havde dog forkortet det oprindelige udkast, bl. a. hæftede Leunbach sig ved, at det ikke fremgik tydeligt af forslaget, at fosterfordrivelse i sig selv ikke var ønskelig, og at man i stedet for straffen må benytte andre forholdsregler til at modvirke fosterfordrivelse, dvs. nødvendigheden af forebyggelse burde have været mere fremhævet. Endvidere skulle forslaget også have indeholdt en bestemmelse om, at prævention skulle under statskontrol, således at man kunne sikre sig imod, at præventionen var for dyr, at den ikke var virksom og at den var skadelig. På trods af disse mangler anbefalede han dog varmt at støtte DKP's forslag.¹⁷⁴

AO støttede kraftigt DKP's forslag, som jo også var et resultat af dets arbejde. Det gik i gang med at samle underskrifter ind mod straf for svangerskabsafbrydelse med det mål at få hele arbejderklassen bag kravet om fri abort.¹⁷⁵

DKP's forslag blev imidlertid aldrig optaget på folketingets dagsorden.¹⁷⁶

DKP's forslag blev for Leunbach også anledning til at starte en seksualpolitisk debat med udgangspunkt i Wilhelm Reich. Leunbach mener,

»... at der i de krav, som lovforslaget fremsætter, ligger en god bunke revolutionært sprængstof, og at kravenes gennemførelse ville medføre konsekvenser, som endog mange klassebevidste kommunister viger tilbage for, fordi også de, hvad det seksuelle angår – er hildet i mange af de samme fordomme som kirken og de kapitalistiske magthavere så klogt forstår at udnytte. En gennemførelse af lovforslaget vil betyde:

1. den enkelte kvindes selvbestemmelsesret over forplantningen
2. en adskillelse af kønslivet og forplantningen
3. en fuld anerkendelse af menneskenes ret til at have et frit og sundt kønsliv«.¹⁷⁷

Adskillelse af sexualitet og forplantning ville efter Leunbachs mening betyde en fare for familiens fortsatte eksistens og dermed en fare for kapitalismen, som forsøgte at holde arbejderklassen og specielt kvinderne nede i

uvidenhed om sexualitet og forplantning med medfølgende børnefødsler og straf for de kvinder, der overtrådte straffeloven. Adskillelse af sexualitet og forplantning åbnede for en anden familiestruktur, hvor kvinden havde lettere ved at frigøre sig for sin afhængighed af familien og den økonomiske afhængighed af sin mand.

Han overvurderer imidlertid sexualitetens frigørende kraft i det kapitalistiske samfund og har en opfattelse af, at en sexuel tilfredsstillet ungdom ikke lader sig undertrykke og så derved bort fra de materielle betingelser for en sådan sexuel frigørelse. Han går ovenikøbet ligesom Reich så langt som til at påstå, at indskrænkningen af kønslivet kan føre lige over i fascismen. Han mente, at den seksuelle indskrænkethed var hovedindholdet i den småborgerlige ideologi, og at den var en af hovedårsagerne til fascismens fremmarch.¹⁷⁸

Samtidig har han dog øje for den seksuelle bornethed, som mange kommunister led af, hvilket resulterede i, at de var bange for, at arbejderne skulle interessere sig så meget for deres kønsliv, at klassekampen afsporedes.¹⁷⁹

Hans opfattelse af, at sexualitet kunne være en revolutionær kraft, hvis det seksuelle liv blev inddraget i klassekampen, vandt hverken genklang i AO eller i DKP.

AO svarede med et citat fra Lenins samtale med Zetkin i 1920, hvor essensen var, at sexualitet og ægteskab i de Freud-prægede teorier ikke blev placeret som en del af det sociale spørgsmål, men at det sociale spørgsmål blev betragtet som en del af og underordnet det seksuelle.¹⁸⁰

Denne indirekte kritik af Leunbach udtrykker AO's opfattelse af, at han er tilbøjelig til at se sexualitet løsrevet fra arbejderklassens kamp iøvrigt.

Han mente derimod, at AO-kvinderne var bange for, at arbejderne skulle interessere sig for meget for deres kønsliv, således at interessen aflededes fra klassekampen.

Han sagde videre:

»Specielt for arbejderkvinderne gælder det ikke at »udvide deres interesseområde udover det huslige og seksuelle liv«, men om at drage det huslige og seksuelle liv med ind i den politiske kamp. Det opnår man bl. a. ved at vise dem, at kun gennem kamp for det socialistiske samfund kan de vente en virkelig forbedring af deres huslige og seksuelle liv. Meget vigtigt er det også at befri dem for angsten for den seksuelle frihed, som de samtidig ønsker og frygter. Hvis det lykkes, kan den revolutionære bevægelse få tilført meget værdifulde kræfter fra de hidtil upolitiske kredse både i proletariatet og i småborgerskabet.«¹⁸¹

Det er karakteristisk for Leunbach, at han anser kampen på det huslige og seksuelle område for at være *klassekamp*, hvorimod AO betragter sexualpolitikken som et *redskab*, der kan fremme den egentlige klassekamp: kampen på arbejdspladserne. AO's sexualitetskamp er rent praktisk: ikke flere uønskede graviditeter. For Leunbach drejer det sig også om et tilfredsstillet sexalliv. Det er hans opfattelse, at kvinderne i stedet for at frygte sexuel frihed skulle udnytte den. Herved ville de tilføre klassekampen et værdifuldt aktiv.

Demonstration uden for Vestre Fængsel til fordel for dr. Leunbach

For en nutidig læser virker AO-kvinderne noget puritanske, og Leunbachs synspunkter på sexuellivets betydning vil lettere vinde genklang. AO's begrænsning er indlysende. Hvadenten de ikke tør sige det eller ikke mener, at et tilfredsstillet sexuliv spiller nogen større rolle, så er det en indsnævring af sexualitetspolitikken ikke at inddrage det. Men Leunbach går efter min mening i den anden grøft. Han har en idealistisk opfattelse af muligheden for sexuel frihed for kvinder – i betragtning af den sexualnegerende pigeopdragelse, sexuel uvidenhed, angsten for graviditet (præventionen var ikke 100% sikker), for ikke at tale om hvad dårlige boligforhold betyder i denne forbindelse. Sexuel »frihed« er nøje forbundet med de økonomiske forhold. Så længe kvinderne ikke er økonomisk uafhængige er der heller ikke sexuel frihed. Sexuel frihed er for det første en umulighed under kapitalismen, for det andet er frigørelse af sexualiteten kun et blandt mange aspekter af klassekampen. Aldrig det vigtigste.

At mange AO-kvinder var angste for overhovedet at udtale sig om sexualitet løsrevet fra forplantningen, viser reaktionen på lægebrevkassen »Lægen svarer« (lægen er Leunbach) i »Arbejderkvinden« i 1934.

Det var først og fremmest disse to spørgsmål og svar, der vakte forargelse:

Spørgsmål: »Hvor tit er samleje sundt? Skadeligt?

Svar: »Samleje er sundt så ofte man føler virkelig trang dertil. I reglen sker dette ret ofte i den yngre alder, senere noget sjældnere, men dog stadig med nogenlunde regelmæssige mellemrum. Hvis samlejet først kommer i stand efter længere kønslig pirring eller irritation og uden egentlig trang til kønslig omgang efterfølges det oftest af en følelse af lede, og dette bør undgås.«

Spørgsmål: »Er det skadeligt, når manden bruger kondomer?«

Svar: »Nej, kun for så vidt som det kan nedsætte nydelsen og derfor tilfredsstillelsen ved samlet.«¹⁸²

Nogle af bladets sælgere var ikke glade for at sælge et blad med et »umoralsk« indhold. Leunbach tog afstand fra ikke at bringe sådanne spørgsmål (han har muligvis selv lavet dem!) og svar i bladet, fordi disse spørgsmål har kvindernes interesse:

»Kun her i bladet har de *under de nuværende forhold mulighed for at få dem besvarede*. Disse spørgsmål spiller en stor rolle i fortrolige samtaler kvinder og kvinder imellem – og *det er af største betydning for kvinders sundhed, livsglæde og livslykke, at de fuldt ud er inde i så fundamentale spørgsmål, der har stor betydning i hver enkelts kærlighedsliv*.«¹⁸³

Men modviljen mod brevkassen har åbenbart været for kraftig, for den undgik af bladet uden kommentar fra redaktionens side.

AO kunne ikke acceptere, at Leunbach inddrog sexuel tilfredsstillelse i sexualitetskampen. Men AO undgik behændigt at tage offentlig stilling til, om et tilfredsstillet sexuliv kunne være af betydning for arbejderklassens kampe.

Svangerskabskommissionens arbejde og regeringens forslag

I 1932 havde regeringen nedsat en kommission, der skulle behandle, hvordan man kunne komme kvaksalveriet til livs, eller hvordan dets virkninger kunne begrænses.

Kommissionen fremkom i 1936 med et forslag, som tilfredsstillede i hvert fald kravet om, at den sociale indikation blev anerkendt som gyldig grund til at få foretaget svangerskabsafbrydelse.

Dette er imidlertid ikke med i regeringens forslag. Her accepteres kun den allerede i forvejen lovfæstede medicinske indikation. Lovforslaget indeholder heller ikke forslag til en forbedring af for sorgen for mor og barn.¹⁸⁴

Efter AO's forsvinden i 1934 var DKP, afd. 5 og enkelte læger, bl. a. Leunbach, de eneste, der fulgte AO's arbejde op. DKP gennem sit folketingsarbejde og propaganda gennem Arbejderbladet, afd. 5 i mindre grad – gennem henvendelser til regeringen,¹⁸⁵ lægerne gennem abortindgreb på trods af loven.

DKP gik hårdt i rette med regeringens forslag, fordi tvangen til at føde børn for mange arbejderkvinder betød enorme økonomiske og sociale vanskeligheder: risiko for afskedigelse pga. graviditet og fødsel, en mund mere at mætte, pladsmangel, dårlige boligforhold og vanskelighed ved at få barnet passet.

Overalt i landet var der mangel på vuggestuer og børnehaver; Aksel Larsen angiver, at der i København var 15 vuggestuer med plads til 475 børn, i

provinsen 13 med i alt 200 pladser. For børnehaver var tallet noget højere: i København og provinsen blev henholdsvis 5046 og 3766 børn passet.¹⁸⁶

Ændring af svangerskabslovgivningen i Sovjetunionen

Som alibi for regeringens forslag brugte justitsminister Steincke ændringen af den sovjetiske lovgivning i 1936 om svangerskabsafbrydelse, idet det ikke længere var tilladt at få abort ud fra den sociale indikation, kun ud fra den medicinske.¹⁸⁷

Ændringen af denne lovgivning affødte en større debat i Arbejderbladet. Det var først og fremmest Marie Nielsen, der tog til orde mod, at kvinden ikke længere frit kunne bestemme, om hun ville have børn eller ej. Hun ville dermed blive frataget den seksuelle frihed, som loven af 1920, hvor fri abort blev tilladt, gav hende. Desuden ville hendes arbejde uden for hjemmet blive vanskeliggjort.

Begrundelsen for lovens indførelse var den, at de økonomiske og sociale betingelser nu var til stede for, at alle kvinder kunne få børn under betryggende forhold, og at samfundet kunne sikre dem en ordentlig opvækst.¹⁸⁸

Marie Nielsen troede imidlertid ikke på denne begrundelse, men mente, at årsagen var den, at Sovjetregeringen ønskede en befolkningstilvækst, hvilket hun udledte af, at der nu skulle gives præmier for en stor børneflokk.¹⁸⁹

Dette var udtryk for et ønske om befolkningstilvækst, men Sovjetregeringen og dermed det kommunistiske parti argumenterede ikke for, hvorfor den mente, at en befolkningstilvækst var nødvendig, men greb til en administrativ løsning på problemet, et forbud mod fri abort. Desuden er der også grund til at tvivle på, at de økonomiske betingelser på daværende tidspunkt var til stede for, at børnefødsler ikke ville hindre kvindernes aktivitet uden for hjemmet.

Denne lov betød et tilbageskridt for kvindernes frigørelse i Sovjetunionen eller med Marie Nielsens ord:

»Socialisme er for mig og tusinder af andre ikke alene et skifte af økonomiske systemer, den danner også grundlaget for en højere, friere udvikling, og i denne kan kvindens seksuelle frigørelse og hendes ligestilling med manden i alle samfundets områder ikke mangle.«¹⁹⁰

I AO's kamp for sexualoplysning blandt arbejderkvinderne for prævention og ret til fri abort havde Sovjetunionen været det store forbillede. Efter AO's forsvinden videreførte især DKP dets arbejde, også efter at den ny svangerskabslovgivning var vedtaget i Sovjetunionen. Men forbudet mod fri abort i Sovjetunionen gav ikke længere agitationen det moralske rygstød, eksemplet blev tværtimod brugt imod DKP, som iøvrigt forsvarede forbudet uforbeholdent.¹⁹¹

AO's sexualpolitiske arbejde koncentrerede sig om, hvordan man undgik at få uønskede børn, derimod tog de så godt som ikke den side op: hvordan får de børn, der bliver født de bedst mulige opvækstvilkår. Det beskæftigede sig f. eks. ikke med et i denne forbindelse så centralt problem som dækningen af børnehaver og vuggestuer.

AO opnåede ikke de store konkrete resultater med sit arbejde. Det gælder først og fremmest på lovgivningsarbejdet. Men det formåede i høj grad at bidrage til den seksualpolitiske debat.

AO efter reorganiseringen

Et år efter reorganiseringens ikrafttræden gjorde AO *status* over de resultater, der var opnået.

I Arbejderkvinden fremkom den version, der var beregnet på medlemmerne. Både i de gamle og i de nye afdelinger er aktiviteten stigende. Men alligevel lader det meget tilbage at ønske.

Den underskriftsindsamling, som AO havde iværksat for afskaffelse af straffen for fosterfordrivelse, havde ikke givet det opstillede mål: 25.000 underskrifter; der manglede endnu 10.000. Der har været gennemført en mødekampagne mod prisstigningerne og mod destruktion af kød, og denne kampagne er der nogenlunde tilfredshed med; det samme gælder de sociale udvalgs virksomhed i form af møder og protester.

Men de store resultater er der ikke nået. AO mener dog, at den forholdsvis faste organisationsform giver håb om, at AO i 1934 vil rykke nærmere målet: at organisere de store masser af proletariske kvinder og virkeliggøre programmet fra landsmødet i august.¹⁹²

Marie Nielsen maler situationen mere sort over for DKP's sekretariat i en rapport hertil i februar 1934.

Det fremgår, at Marie Nielsen i 1933 af partiet havde fået som opgave at puste nyt liv i det hendøende foretagende. Samtidig havde DKP blandt de kommunistiske kvinder propaganderet for at gå ind i AO. Såvel Marie Nielsen som DKP have været enige om,

»... at AO skulle være et opsamlingsbækket, hvorigennem arbejderkvinderne ledes til politisk forståelse, og hvorfra de efterhånden kunne overgå til RFO og KP«. ¹⁹³

Allerede her er det klart, at AO ikke tillægges nogen *egen* betydning, men at det skal fungere som et redskab for RFO og DKP. Marie Nielsen ledede arbejdet med at ruske op i de passive afdelinger, og det lykkedes at skabe ret stor aktivitet, især omkring mødekampagnen mod prisstigningerne.

Bladets oplag og sidetal er blevet forøget. Men vinterens arbejde har dog på ingen måde været tilfredsstillende, og i hvert fald er arbejdet i København påny stagneret.

Marie Nielsen giver DKP skylden herfor. Hun påstår, at den anskuelse har fæstnet sig hos de kommunistiske kvinder, at arbejdet i AO ikke er kommunistisk. Disse kvinder helliger sig derfor arbejdet i de kommunistiske gade- og bedriftsceller eller arbejder andre steder.

Den opfattelse, at AO ikke har nogen eksistensberettigelse, og at arbejdet er spild af tid, har bredt sig til de ikke-kommunistiske kvinder.

Marie Nielsen indrømmer, at DKP's ledelse ikke har udstedt en parole om at gå ud af AO, men den modarbejder AO's virke og skaber usikkerhed

blandt kvinderne om, hvilke opgaver AO skal påtage sig. F. eks. har DKP's ledelse givet Marie Nielsen besked om, at AO ikke må tage *de* sociale opgaver op, som DKP vil beskæftige sig med, det gælder bl. a. forsorgen af de gamle. DKP har også kritiseret AO for at have brudt ind på et forbudt område, da det skrev artikler om det mangeårige bestyrelsesmedlems Elna Syvertsens »overløberi« til socialdemokratiet. Desuden har det seksualpolitiske arbejde fået et vist odijøst skær indenfor partiet:

»Stemningen karakteriseres bedst ved udtalelsen: I har fået det seksuelle spørgsmål på hjer-
nen.«¹⁹⁴

Marie Nielsen mener tværtimod, at AO-kvinderne har gjort alt for lidt, og at det efterhånden er blevet sådan, at ingen i København tør vove sig ud i arbejdet for det seksuelle spørgsmål af frygt for slige beskyldninger.

Ydermere er AO's arbejde vanskeliggjort ved, at AO sammen med de andre revolutionære organisationer er blevet sat på den sorte liste af socialdemokratiet. Borgerlige kvindeorganisationer vil ikke længere samarbejde med det, ligesom det ikke kan leje lokaler i Folkets Hus.¹⁹⁵

Marie Nielsen mener med andre ord, at DKP bærer hovedskylden for den stilstand, den usikkerhed, der herskede i AO og blandt de kommunistiske kvinder.

Efter Marie Nielsens opfattelse skulle intet arbejdsområde, hvor arbejderkvinderne har interesser at varetage, være lukket for AO. Men DKP vil bestemme, hvilke opgaver AO skal tage op, således at de ikke kolliderer med DKP's. Herved sætter DKP i realiteten spørgsmålstegn ved AO's eksistensberettigelse som selvstændig organisation.

Men Marie Nielsen havde selv billiget, at AO skulle være et »opsamlingsbækken« for RFO og DKP og accepterede dermed indirekte, at det skulle være et overgangsfænomen for kvinderne, indtil de havde opnået politisk bevidsthed.

Et sådant (uofficielt) formål fører uvægerligt til en negligering af kvindernes selvstændige kamp. Det var også, hvad der skete med AO's omdannelse til Kvindernes Samvirke.

Fra AO til Kvindernes Samvirke

I september 1934 er der atter landsmøde. Nu er vurderingen af situationen mere positiv end for et halvt år siden: Der er kommet et godt organisatorisk greb om arbejdet på landsplan; de fleste afdelinger arbejder godt, dog er 3 gået ind. Det er to gange lykkedes at gennemføre landskampagner, hvilket ikke er sket før: den første mod prisstigninger og ødelæggelser af fødevarer, den anden den internationale kvindedag, 8. marts. Begge gange deltog de fleste afdelinger.

Propagandaen på det seksuelle område er også ført over hele landet, men spredt. Arbejdet har bestået i filmaftener, og der er samlet underskrifter ind mod straf for fosterfordrivelse; men en klar målbevidst propaganda for at samle og oplyse masserne om de krav, som AO stiller til regering og rigsdag,

har der ikke været tale om. AO's ledelse konkluderer på denne baggrund, at AO må udvide sit arbejdsområde, således at det når ud til en større kreds af arbejdende kvinder, end det hidtil har gjort.¹⁹⁶

AO's formål og program ændres i overensstemmelse hermed.

Under overskriften »Arbejderkvinderne udvider deres aktionsområde« meddeles det i Arbejderbladet, at Arbejderkvindernes Oplysningsforbund har ændret navn til »Kvindernes Samvirke«.

Som begrundelse for omlægningen angiver Arbejderbladet den ringe opslutning omkring AO's samlede politik. Arbejdet med at sprede sexualoplysning blandt arbejderkvinder havde i de sidste år stået i første række, men det var ikke lykkedes at drage de kvinder, man herigennem havde fået i tale, med ind i interessen for de øvrige politiske og økonomiske forhold som berører kvinderne.

Især havde AO ikke formået at henvende sig til kvinderne på en sådan måde, at de blev mobiliseret til kamp mod den økonomiske krise og fascismens fremtrængning.

»For disse formål var de rammer, som var lagt for AO ikke vide nok, og landsmødet den 30. september besluttede at skabe en bredere basis for optagelsen af kvindernes krav, som de rejste sig i dag under den nuværende politiske situation og ændrede navn, programudformning og love derefter.«¹⁹⁷

Ændringen af AO's formål og opgaver må ses i nøje forbindelse med bestræbelserne på at danne *antifascistiske enhedsfronter*.

Kvindernes Samvirke er et forsøg på at lave en bred front, der skal samle kvinderne til kamp mod krisen og *fascismen*. DKP har her en opfattelse af, at kvinderne i denne kamp udgør et stort potentiale, og at kvinderne er særlig motiveret for at kæmpe for freden.

AO havde i DKP's øjne ingen eksistensberettigelse, og det lykkedes også for DKP at fratage AO de opgaver, som gjorde, at den havde nogen eksistensberettigelse som selvstændig kvindeorganisation. Først i 1933, da det faglige arbejde overgik til RFO, hvorefter DKP ikke havde nogen linje for, hvordan en kvindeorganisation skulle arbejde og med hvilke opgaver. Og sidst i 1934, da AO i realiteten blev omdannet til en antifascistisk front.

Tilsyneladende var der en forholdsvis god aktivitet i AO før det sidste landsmøde, men der har ikke været basis for at fortsætte arbejdet inden for rammerne af Kvindernes Samvirke. Bladet udkom ikke efter landsmødet, og i Arbejderbladet er der ingen annoncering af møder eller andre former for aktiviteter. Den eneste omtale er en annonce, der meddeler, at Kvindernes Samvirke er fraflyttet sin adresse og nu har en foreløbig (privat) adresse.¹⁹⁸

Kvindernes Samvirke videreførte ikke AO's arbejde. Det udførte heller ikke en antifascistisk front's opgaver.

Det var en papirorganisation.

Sammenfatning

Oppositionen inden for KAF antog to hovedformer:

1) AO, som dels var en faglig opposition og dels en organisation, som påtog sig alle de opgaver, der var fælles for arbejderklassens kvinder og
2) RFO-gruppen, som efter reorganiseringen af AO i 1933 udgjorde den faglige opposition i KAF.

AO rettede i de første år sin virksomhed mod at vinde forståelse for ligelønsprincippet gennemførelse, ikke kun af hensyn til kvinderne, men til gavn for hele arbejderklassen. Denne kamp for lige løn blev ført på KAF's kongresser. Omkring kongresserne og i forbindelse med overenskomsterne udfoldede AO sin største aktivitet.

På kongressen gjaldt det foruden ligelønsprincippet optagelse i formålsparagraffen – kampen for at sikre medlemmernes udvidede rettigheder i forhold til hovedbestyrelsen og få hovedbestyrelsen udskiftet.

Op til overenskomstforhandlingerne propaganderede AO for at opsiges overenskomsterne og fremsætte *lønkrav*, der begrundedes ud fra de stigende priser og kapitalens profitter. Såvel på kongresserne som op til overenskomsterne blev KAF's ledelses velvillige indstilling til løntilbageholdenhed og overenskomstforlængelser under hensyntagen til de dårlige økonomiske tider skarpt kritiseret.

Samtidig er det symptomatisk for AO, at socialdemokratiet var genstand for en vis tillid, især når det var regeringsparti. Efter strejken i afd. 5 i 1930 skiftede AO imidlertid holdning til socialdemokratiet. Strejken var på mange måder et opgør med den tidligere faglige linje. Den betød en ændret opfattelse af kampens retning: den faglige oppositionskamp måtte føres mod regering, kapital og fagforeningsbureaukrati. Samtidig gav strejken nye erfaringer om organisering af en arbejdskamp og om udvidelse og politisering af kravene, hvilket for de efterfølgende års faglige oppositionsarbejde betød et forsøg på at sætte dagskravene ind i en politisk sammenhæng, og konkret i AO endvidere at udvide lønkravene med kvindespecifikke krav.

Baggrunden for dette skift var Kominterns 6. verdenskongres og kommunistpartierne's ændrede holdning til socialdemokratiet og indførelsen af principperne om enhedsfront udelukkende »fra neden«.

Også for organiseringen af det faglige arbejde fik den ændrede holdning til socialdemokratiet afgørende konsekvenser.

Der skulle nu tages initiativ til oprettelse af revolutionære fagoppositionsgrupper.

Dette arbejde påbegyndte DKP omkring årsskiftet 1930–31. AO og afd. 5 sluttede op om denne politik og opfordrede kvinderne til at gå sammen med mændene og danne faglige oppositionsgrupper på de enkelte arbejdspladser. I praksis forsvandt det faglige arbejde efterhånden fra AO og fandt sted i RFO-regi.

Den endelige og formelle udskillelse af den faglige politik fra AO var derfor en naturlig konsekvens af disse bevidste bestræbelser fra AO-ledel-

sens og DKP's side på at styrke RFO-bevægelsen. Tilbage af AO's formål var nu funktionen som varetagende arbejderklassens kvinders fælles interesser.

Hidtil havde dette arbejde fortrinsvis bestået i sexualoplysning. Det koncentrerede sig om udbredelse af prævention og om legalisering af svangerskabsafbrydelse. De konkrete initiativer bestod i en omfattende mødevirksomhed med oplysende foredrag og filmforevisning, oprettelse af seksualklinikker og henvendelse til regeringen om en ændret straffelov og indførelse af obligatorisk sexualundervisning.

Dette store sexualoplysende arbejde, som AO havde udført med stigende vægt, efterhånden som det faglige arbejde foregik uden for AO, blev videreført efter reorganiseringen, ligesom hele det sociale område i bred forstand blev taget op.

Beskæftigelsen med sexualpolitik fik dog efterhånden et ret odiøst skær, og fra DKP's side blev der sat spørgsmålstegn ved AO's eksistensberettigelse overhovedet.

DKP stod her i et dilemma. I teorien støttede det ikke en selvstændig kvindeorganisation, men i praksis havde det gjort det. Imidlertid var den faglige politik for DKP det vigtigste i AO's arbejde, og da den – således som DKP også selv havde arbejdet for – overgik til RFO, måtte konsekvensen være enten at nedlægge AO eller omdefinere dets opgaver.

Dannelsen af Kvindernes Samvirke, som nærmest var en antifascistisk front, var resultatet af dette modsigelsesfyldte forhold til AO og dermed også afslutningen på en selvstændig kvindeorganisations eksistens.

Organiseringen af arbejderkvinderne måtte herefter ledes ind i de faglige organisationer, i RFO og Oktoberbevægelsen og i DKP. Kvindernes Samvirke kan man i denne forbindelse helt se bort fra, da den ikke havde nogen form for aktivitet.

RFO i KAF gjorde sig gældende i afd. 5. AO's faglige arbejde, således som det udviklede sig umiddelbart efter strejken blandt kvinderne i jern- og metalindustrien, blev ført videre af RFO i KAF eller rettere i afd. 5.

Afd. 5 havde været AO's faste støtte og havde ført foreningens samlede politik ud i livet. På samme måde som AO henvendte RFO-gruppen sig til socialdemokrater, kommunister og partiløse og opnåede disses støtte. RFO politikken i afd. 5's udformning havde i modsætning til den samlede RFO-bevægelse stor opbakning. Oppositionen havde flertallet i afd. 5's bestyrelse, med undtagelse af to halvår i 1933 og 34. I 1935 besatte den samtlige bestyrelsespladser.

RFO i afd. 5 formåede således at skabe en virkelig bred og omfattende faglig opposition modsat resten af RFO-bevægelsen.

AO's og den revolutionære fagoppositionens forsvinden i KAF er afslutningen på en periode, hvor de revolutionære i Danmark beskæftigede sig med spørgsmålet om organisationsformer for arbejderkvindernes kamp for socialisme og kvindernes frigørelse. Først i 70'erne skulle denne diskussion atter blive taget op.

Noter

- 1 Kv. o. nr. 3, maj 1926, »Et års arbejde«.
- 2 Kv. o. nr. 2, marts 1927, »Kvindernes frigørelseskamp«.
- 3 Kv. o. nr. 3, maj 1926, »Et års arbejde«.
- 4 Medlemstallet siger dog ikke direkte noget om AO's indflydelse, idet man selvfølgelig ikke behøvede at være medlem af AO for at støtte dens politik. For det store flertal af kvinder med børn må det have været meget vanskeligt at have et 8-timers job (måske skifteholdsarbejde), passe hjem og børn, være aktiv i fagforeningen og gå til medlemsmøder i AO. Det krævede en ret høj bevidsthed af den enkelte kvinde, men også af hendes mand.
- 5 Kv. o. nr. 5, aug. 1928.
- 6 Ar. kv. o. nr. 7, okt. 1930, »Landskonference i AO« – AO skiftede her navn til Arbejderkvindernes Oplysningsforbund efter at være blevet landsdækkende, men *-forening* bliver dog også stadigvæk brugt.
- 7 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1933, hvor der bringes en liste over afdelingerne og adresserne på dem.
- 8 Marie Nielsens brev til DKP's sekretariat 2. febr. 1934 (kopi), her er der ingen opgørelse over medlemstallet.
- 9 Kv. o. nr. 3, maj 1926, »Et års arbejde«.
- 10 Marie Nielsens brev til DKP's sekretariat 2. febr. 1934.
- 11 Ar. kv. o. nr. 7, okt. 1930, »Landskonference i AO«.
- 12 Det kan selvfølgelig ikke udelukkes, at AO har afholdt offentlige møder, som ikke har været annonceret i bladet, i betragtning af, at der kunne være et par måneder mellem numrene. Medlemmerne kan f. eks. have uddelt løbesedler herom. AO havde besluttet at annoncere møder gennem A., men herigennem bliver listen ikke forøget.
- 13 Tallet er nok for lavt, idet numrene fra juni 1933 og året ud ikke har kunnet fremskaffes. – A. udkom regelmæssigt i efteråret 1933 og giver iøvrigt ikke yderligere oplysninger.
- 14 Kv. o. nr. 1, aug. 1925, »Hvorfor jeg blev medlem af Arbejderkvindernes Oplysningsforening« – *Alle citater er omskrevet til moderne retskrivning.*
- 15 Kv. o. nr. 2, okt. 1925, »Ligeløn«.
- 16 *ibid.*
- 17 Kv. o. nr. 1, aug. 1925, »Hvorfor jeg blev medlem af...«
- 18 Kv. o. nr. 2, marts 1927.
- 19 *ibid.*
- 20 *ibid.*
- 21 Dette kan man se i dag, hvor den form for lige løn, som AO kæmpede for, er en realitet. Men mænd og kvinder har ikke det samme arbejde, og der er stadigvæk stor forskel på kvinde- og mandslønninger i industrien.
- 22 Kv. o. nr. 2, marts 1927, »Kvindernes frigørelseskamp«.
- 23 Ar. kv. o. nr. 5, juni 1930, »Arbejderkvindernes Oplysningsforening«.
- 24 *ibid.*
- 25 *ibid.*
- 26 Årbog for Arbejderbevægelsens historie nr. 5, Morten Things biografi, s. 8–33.
- 27 Marie Nielsens arkiv – fragment af en indberetning fra det faglige udvalg til partiledelsen. Ud fra sammenhængen fremgår det, at det udaterede brev er fra 1925.
- 28 Kai Moltke nævner i sit brev til undertegnede, at Marie Nielsen tog initiativ hertil. – Grunden til, at det kan være svært helt at trænge ned i partiets stillingtagen, er foruden det begrænsede materiale, at DKP ikke var noget homogent parti, men var bestandig præget af indre splid og fraktionsdannelser, således at enkelte medlemmer og partiledelsen ikke nødvendigvis havde sammenfaldende synspunkter udadtil. Først efter fraktionskampenes afslutning i 1931 var DKP et sådant ensartet parti.
- 29 A. 28. aug. 1925, »Kvindernes Oplysningsblad«.
- 30 Faglig Kamp, nr. 1, jan. 1928.
- 31 *ibid.*, »Fagklubbernes Samvirke«.
- 32 Faglig kamp, nr. 2, febr. 1928, »Faglig pessimisme og politiske forhåbninger«.

- 33 Brev til DKP's forretningsudvalg 2. juli 1927, kopi.
- 34 Denne linje var godkendt af Komintern – Partiarbejderen, nr. 1, juli 1928, »Et stærkt parti«. Partiarbejderen er et internt medlemsorgan, som indeholder referat af centralkomiteens møder og beslutninger, indlæg fra ledelse og menige medlemmer og endelig rent praktiske og organisatoriske spørgsmål. Ud fra Partiarbejderen er det imidlertid vanskeligt at se, hvad modsætningerne helt præcist består i.
- 35 Partiarbejderen, nr. 4, dec. 1928, »Kampen mod højrefaren«.
- 36 Partiarbejderen, nr. 5, jan. 1929, »Eksklusion«.
- 37 Kv. o. nr. 1, jan. 1927, »Jernindustriens kvinder godkender oppositionens faglige program og vælger ny ledelse«.
- 38 Medlemsblad for KAF, nr. 52, juli 1929, »KAF's 11. kongres«.
- 39 Formand for afd. 3: Bodil Thomsen og formand for afd. 8: Laura Foss Andersen, næstformand: Marie Larsen, også AO-medlem – Kv. o. nr. 2, marts 1929, »Arbejderkvinder rejser krav om sexualreformer«.
- Det var især afdelingsformændenes lederskab i afd. 1 og afd. 7, der kritiseredes ud fra konkrete sager. F. eks. har afd. 7's formand, Johanne Jensen sørget for, at et bladbud, der havde opponeret i fagforeningssager, blev ekskluderet af fagforeningen og derefter afskediget fra sit arbejde, idet JJ havde anmodet Bladkompagniets direktør herom. AO samlede penge ind til den afskedigede og hjalp hende at føre en retssag mod fagforeningsledelsen. Denne vandt hun. – Kv. o. 3. årg. 1927.
- 40 Kv. o. nr. 1, jan. 1929, »Arbejderkvindernes Oplysningsforening 1928«.
- 41 jvf. afsnittet om medlemstal, afdelinger og mødevirksomhed, s. 98.
- 42 Statistisk Tabelværk, Erhvervstællingen 1925, tabel V.
- 43 Ar. kv. o. nr. 2, marts 1930, »To fronter i overenskomstsituationen«.
- 44 Inger Gamburg var åbenbart blevet medlem af DKP i 1928 eller 1929. I en artikel om IG i Faglig Kamp nr. 6, juni 1928, fremgår det, at hun ikke er medlem af noget parti; hun er altså blevet medlem herefter.
- 45 Ar. kv. o. nr. 3, april 1930, »Kampsituationen«.
- 46 Beretning for DsF's virksomhed 1. jan. til 31. dec. 1930, s. 5–6.
- 47 Medlemsblad for KAF, ekstranr. juni 1930, s. 26.
- 48 A. 21. marts 1930, »3.000 kvinder i kamp«.
- 49 Beretning for DsF's ... 1930, s. 5–6.
- 50 Ar. kv. o. nr. 3, april 1930, »Opråb til den danske arbejderklasse«.
- 51 ibid.
- 52 Medlemsblad for KAF, nr. 55, maj 1930, »Overenskomstsituationen«.
- 53 ibid. – AO havde op til overenskomsten fremsat krav om 6 ugers barselshvile før og efter fødselen og forbud mod opsigelse af en svanger kvinde.
- 54 Ar. kv. o. nr. 3, april 1930, »Opråb til den danske arbejderklasse«.
- 55 Beretning for DsF's virksomhed ... 1930, s. 6.
- 56 Medlemsblad nr. 55, maj 1930, »Overenskomstsituationen«.
- 57 ibid.
- 58 Medlemsblad ekstranr. juni 1930, s. 26.
- 59 Ar. kv. o. nr. 4, maj 1930, »Jernindustriens kvinders kamp«.
- 60 Medlemsblad for KAF, nr. 55 1930, »Overenskomstsituationen«.
- 61 A. 18. april 1930, »Kvindestrejken sluttet«.
- 62 Medlemsblad for KAF, nr. 55 1930, »Overenskomstsituationen«.
- 63 A. 18. april 1930, »Kvindestrejken sluttet«.
- 64 Ar. kv. o. nr. 4, maj 1930, »Jernindustriens kvinders kamp«.
- 65 A. 21. marts 1930, »3.000 kvinder i kamp«.
- 66 Kai Moltkes brev til undertegnede, dateret d. 5. juni 1975.
- 67 Strassburgteserne fra »Om strejker«, s. 17.
- 68 Bønneløkke, s. 129. – Iflg. Kai Moltkes og Lauritz Rasmussens beretninger sluttede de nyalgte centralkomiteemedlemmer sig til gruppen omkring Kai Moltke, som havde et lille flertal i partiets forretningsudvalg. Desuden var der en gruppe omkring Aksel Larsen og endelig omkring Thøger Thøgersen og Richard Jensen.
- 69 A. 18. april 1930, »Kvindestrejken sluttet«.

- 70 For Komintern, s. 16.
- 71 A. 18. april 1930, »Vort arbejde blandt kvinderne«.
- 72 Om strejker, s. 17.
- 73 A. 5. sept. 1930, »Fra RFI's 5. kongres«.
- 74 Ar. kv. o. nr. 7, okt. 1930, »Den revolutionære fagbevægelses verdenskongres«.
- 75 Medlemsblad for KAF, ekstranr. juni 1930.
- 76 ibid.
- 77 Ar. kv. o. nr. 5, juni 1930, »KAF's ekstraordinære kongres«.
- 78 Medlemsblad for KAF, ekstranr. juni 1930 – til sammenligning kan nævnes, at Inger Gamburg ved kongressen i 1929 fik 38 stemmer, dvs. denne gang er oppositionen sikkert ikke blevet støttet af »menige« medlemmer.
- 79 Ar. kv. o. nr. 5, juni 1930, »Jernindustriens generalforsamling«.
- 80 jvf. tidligere afsnit om AO's formål og analyse,
- 81 Hidtil er det ikke lykkedes, jvf. kongresserne 1926 og 1929,
- 82 Ar. kv. o. nr. 5, juni 1930, »Arbejderkvindernes Oplysningsforening«.
- 83 Medlemsblad for KAF, ekstranr. juni 1930.
- 84 Ar. kv. o. nr. 8, nov. 1930, »Landskonference«.
- 85 For Komintern, s. 6.
- 86 Ar. kv. o. nr. 9, dec. 1930, »Arbejderkvindernes kampbeslutninger«.
- 87 Reglerne var således, at man skulle have stået 26 uger i arbejdsløshedskasse og desuden have haft arbejde i 10 mdr. i løbet af de sidste 2 år for at modtage arbejdsløshedsunderstøttelse.
- 88 Brev fra Marie Nielsen d. 14.5.1931 – uden adressat.
- 89 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1931, »Skal vi have politik i vor forening?«
- 90 Ar. kv. o. nr. 5, maj 1931, »Fagligt eller politisk arbejde?«
- 91 Ar. kv. o. nr. 9, nov. 1932, »AO i valgkamp«.
- 92 Ar. kv. o. nr. 9, nov. 1932, »Arbejderkvinder sæt kommunister ind i folketinget«.
- 93 Ar. kv. o. nr. 7, okt. 1930, »Opsig overenskomsterne«.
- 94 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1931, »Overenskomstsituationen«.
- 95 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1931, »Lockoutsituationen«.
- 96 Ar. kv. o. nr. 4, april 1931, »Lockout-forræderi«.
- 97 Ar. kv. o. nr. 4, april 1931, »Jernindustrikvinderne siger nej«.
- 98 Skotøjsarbejderne havde forkastet forligsmandens forslag 3 gange og var herefter lock-outet.
- 99 Ar. kv. o. nr. 5, maj 1931, »Jernindustriens kvinder sluttet op!«
- 100 Medlemsblad for KAF, nr. 59, maj 1931, »Overenskomstsituationen«.
- 101 ibid.
- 102 ibid.
- 103 Ar. kv. o. nr. 6, aug. 1931, »Ekstrakontingent som trusel«.
- 104 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1932, »Truslerne om storlockout«.
- 105 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1932, »Priserne stiger«.
- 106 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1932, »Overenskomstsituationen. Til kamp mod forræderiet«.
- 107 ibid.
- 108 Ar. kv. o. nr. 6, juni 1932, »Til de delegerede på Arbejderkvindernes kongres«. – Tidligere har AO haft en opfattelse af, at det var mændene, der først blev ramt af arbejdsløshed, fordi de var bedst betalt. Det bliver nu korrigeret.
- 109 ibid. – Der har blandt andet været en strejke på Glud & Marstrand, hvor hovedbestyrelsen nægtede 24 kvinder understøttelse; de blev derimod lovet, at de ville blive idømt bød, såfremt de ikke gik i arbejde igen.
- 110 Tidligere har det ikke været klart, om kravet om nedsættelse af arbejdstiden skulle betyde, at man var villig til at acceptere en lønnedgang. Men nu bliver det slået fast, at en arbejdstidsforkortelse skal følges af lønkomensation.
- 111 Ar. kv. o. nr. 4, april 1932, »KAF's 12. kongres«.
- 112 Medlemsblad for KAF, nr. 64, juli 1932, »KAF's 12. kongres« og Ar. kv. o. nr. 7, juli 1932, »KAF's 12. kongres«. – Afd. 5 havde 18 delegerede. De har muligvis alle stemt sammen med oppositionen. Desuden havde oppositionen en delegeret fra henholdsvis afd. 3 (Bodil

Thomsen), afd. 7 (Svenna Petersen), afd. 8 (formanden Marie Larsen) og fra Esbjerg (formanden Minna Rasmussen).

113 Medlemsblad for KAF, nr. 64, juli 1932, »KAF's 12. kongres«.

114 W. Reich, Sexualerregung und Sexualbefriedigung, s. 7-13.

115 Det gælder både i »Kønslivets Problemer i Nutiden« fra 1926, »Kvinden og Forplantningen« fra 1926 og den reviderede udgave af samme fra 1930.

116 Kønslivets Problemer i Nutiden, s. 76-85.

117 Kønslivet og Sundheden, s. 31-34.

118 Kvinden og Forplantningen, 1930, s. 15-20.

119 ibid., s. 86-91.

120 Kønslivet og Sundheden, s. 34-41.

121 Kv. o. nr. 1, jan. 1928, »Det sexuelle spørgsmål«.

122 Thit Jensen var ligesom Leunbach med i bestyrelsen for »Foreningen for sexuel Oplysning« - oprettet 19. jan. 1924. Hun var blevet kendt over det ganske land, da hun i 1924 rejste rundt og holdt foredrag om »frivilligt moderskab«: Ole, nr. 2, 1926, Thit Jensen, Børnebegrænsning, hvorfor og hvordan? s. 8-40.

Dette samarbejde med Thit Jensen varede imidlertid ikke ved. Det endelige brud skete pga. hendes formulerede modstand mod bestræbelserne for at gøre fosterfordrivelse legalt. Hun kunne kun acceptere afbrydelse af svangerskabet, hvis det var påført ved voldtægt, af racekulturelle grunde, eller hvis endnu en fødsel ville kunne koste kvinden livet. Ud over de nævnte tilfælde var hun imod, fordi hun var overbevist om, at hvis abort måtte fremkaldes legalt, ville fremtvungen abort være den eneste form for prævention, som arbejderklassens kvinder ville benytte sig af: Kv. o. nr. 2, marts 1929, »Et svar fra Thit Jensen«.

123 Citeret efter Kv. o. nr. 1, jan. 1928, »Det sexuelle spørgsmål«.

124 Oprettelse af seksualklinikker indgik også i AO's seksualpolitiske program fra 1928.

125 Ar. kv. o. nr. 6, aug. 1931, »Et mødrehygiejnekontor i København?«

126 Ar. kv. o. nr. 8, okt. 1931, »Mødrehygiejnekontor i Skien«.

127 Verdensligaen for Sexualreform var en international sammenslutning af læger og psykoanalytikere.

128 Ar. kv. o. nr. 4, april 1932, »Sexualklinik åbnet«.

129 Ar. kv. nr. 5, maj 1933, »AO's konsultation for svangerskabsafbrydelse!«

130 »Hvad danske kvinder så og oplevede i Sovjetunionen«, udkom i 1931.

131 Ar. kv. o. nr. 5, juni 1930, »Arbejderkvindernes delegationsrejse til Sovjetunionen 1930«.

132 Ar. kv. o. nr. 6, aug. 1931, »Et mødrehygiejnekontor i København?« - Margrete Mathiasen var redaktør af Arbejderkvindernes Oplysningsblad.

133 Mikkel Christensen, s. 121.

134 ibid.

135 ibid., s. 129-30.

136 jvf. s. 70.

137 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1933, »Sexualkonsultation i Esbjerg«.

138 Ar. kv. o. nr. 5, maj 1933, »Kommunal Sexualklinik i Esbjerg?«.

139 Også til venstreregeringen havde de henvendt sig herom i 1928: Ar. kv. o. nr. 1, febr., »Det sexuelle spørgsmål«.

140 Ar. kv. o. nr. 2, marts 1929, »Arbejderkvindernes rejser krav om sexualreformer«.

141 ibid.

142 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1933, »Tvangsfødselsparagraffen i straffeloven«.

143 Ar. kv. o. nr. 1, febr. 1930, »Det sexuelle spørgsmål« - jvf. den omtalte tillid til en regering med socialdemokrater.

144 Ar. kv. o. nr. 9, dec. 1930, »Arbejderkvindernes kampbeslutninger fra landskonferencen« - Forslaget blev dog ikke til lov lige med det samme; først i 1937, da den nye svangerskabslovgivning blev vedtaget.

145 Den udkom i 1931 - (piecen har ikke kunnet fremskaffes).

146 Ar. kv. o. nr. 8, aug. 1932, »Kun kommunistisk parti støtter uforbeholdent kravet om ret til svangerskabsafbrydelse«. - I nr. 9, nov. 1932 »arbejderkvinder sæt kommunister ind i

folketinget« siges det dog, at DKP var det eneste parti, der varetog kvindernes interesser i det hele taget, jvf. side 135.

147 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1933, »Årsskifte – systemskifte«.

148 ibid.

149 I sit brev til DKP's ledelse (2. febr. 1934) skrev Marie Nielsen, at det forlangtes fra DKP's side, at det faglige arbejde blev udskilt.

150 A. 10. jan. 1933, »Arbejderkvindernes Oplysningsforbund reorganiseres«.

151 ibid.

152 ibid.

153 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1933, »Generalforsamling i AO«.

154 Ar. kv. o. nr. 1, jan. 1933, »Årsskifte – systemskifte«.

155 Arbejderkvinden nr. 8 omhandler dette landsmøde. Det har ikke kunnet fremskaffes, men Arbejderbladet refererer landsmødet og gengiver programmet.

156 A. 5. sept. 1933, »Arbejderkvindernes Oplysningsforbunds landsmøde«.

157 Hammer & Mejsel, nr. 2, febr. 1933, »Jern- og metalkvinder danner opposition«.

158 Kvindernes Kamp havde undertitlen: Organ for den revolutionære fagopposition i KAF. Det udkom hver måned som et 4 siders blad, fra 1937–38 dog uregelmæssigt. M. Nielsen var redaktør. Det er sandsynligvis ikke Marie Nielsen, at hun som assistent ikke er organiseret i KAF. I nr. 11 aug. 1935 skrives fornavnet helt ud: Magda. Magda Nielsen må have været redaktør i tiden forud. Hun afløses i september 1935 af Rigmor Hansen.

159 KK nr. 1, juli 1934, »RFO«.

160 Afd. 5 beskæftigede sig efter AO's forsvinden også med svangerskabslovgivning. Denne side, og så afgjort den underordnede side af afd. 5's virksomhed, vil ikke blive taget op her. – Det skal kun bemærkes, at afd. 5 har en i forhold til DKP uddybet kritik af kommissionens betænkning i 1936 – KK nr. 5, maj 1936, »Nyt fra svangerskabskommissionen« – men ligesom DKP ender det med at indtage den holdning, at det er det i øjeblikket bedst opnåelige og henstiller derfor til regeringen, at den ikke fremsætter et forslag, der er ringere end det foreliggende. – KK nr. 9, nov. 1936, »Afd. 5's udtalelse til regeringen«.

161 Arbejdets kvinder, nr. 1, maj 1935, »Vort formål«. – Diktatur hentyder til det »kommunistiske diktatur« i fagbevægelsen og kommunisternes forsøg på at »splitte« fagbevægelsen ved RFO organiseringen. Først i 1935 fik klubben sit eget blad, som samtidig skulle fungere som organ for alle de socialdemokratiske medlemmer i KAF. Det udkom indtil sept. 1936.

162 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1933, »Afd. 5's fane og de arbejdsløse«.

163 jvf. side 119.

164 KK nr. 5, nov. 1934, »Nogle betragtninger«.

165 Iøvrigt er der ikke grund til at opholde sig ved den socialdemokratiske klub, da dens propaganda er skåret over den samme læst. Dens eneste funktion var at mistænkeliggøre afd. 5's ledelse og beskyldte den for kommunistisk splittelsesmageri. – Et af de mest benyttede midler var artikler, der berettede om »rædselsregimet« i Sovjetunionen med en kommentar om, at det var et sådant samfund Inger Gamburg arbejdede for.

Klubben formulerede ikke en selvstændig faglig politik, men så det som sin opgave at støtte KAF's ledelse. Alvida Andersen havde i Elna Syvertsen og klubbens øvrige medlemmer nogle af sine kraftigste tilhængere.

166 A. 20. okt. 1933, »Strålende RFO-sejr i afd. 5«.

167 Information, nr. 6, sept. 1934, s. 11. A. 26. april 1935, »Godt skuldret, kvinder i afd. 5«.

168 Skæringsdatoen kan sættes til sept./okt. 1935. – I septembernummeret af KK er der som i de foregående numre en indmeldelsesblanket til RFO. I oktobernummeret og herefter afløses den af en annonce: slut op om oppositionen.

169 Filmen handler om en ung kvindes død pga. eftervirkningerne af en kvaksalvers fosterfordrivelse på hende. Filmens formål var at vise, hvor farlig en ukyndig hånd kunne være, gennem anskuelig fremstilling i skemaer og tegninger. Forebyggelse skulle ikke ske ved kvaksalverindgreb, men ved seksualvejledning og prævention.

Filmens indhold var i overensstemmelse med AO's egen opfattelse af en sund seksualpolitik. Svangerskabsafbrydelse, selv om det foregik under lægehjælp, var en nødløsning.

- Censuren forbød forevisning af filmen, men AO viste den på sine møder: »Abort«. En Sovkino-film, Folkefilm, København.
- 170 Ar. kv. o. nr. 3, marts 1933, »Tyangsfødselsparagraffen i straffeloven«.
- 171 Ar. kv. nr. 3, april 1934, »173.000 kristne kvinder«.
- 172 Ar. kv. nr. 3, april 1934, »Dr. Leunbach om DKP's lovforslag om det seksuelle spørgsmål«.
- 173 Ar. kv. nr. 3, april 1934, »Sexuallovsforslag«.
- 174 Ar. kv. nr. 3, april 1934, »Dr. Leunbach om DKP's lovforslag om det seksuelle spørgsmål«.
- 175 Ar. kv. nr. 3, april 1934, »173.000 kristne kvinder«.
- 176 Ar. kv. nr. 7, sept. 1934, »Foran landsmødet«.
- 177 Ar. kv. nr. 5, juli 1934, Dr. Leunbach, »DKP's seksualforslag«.
- 178 ibid.
- 179 Ar. kv. nr. 7, sept. 1934, »DKP's sexuallovsforslag – svar til redaktionen, af J. H. Leunbach«.
- 180 Ar. kv. nr. 7, sept. 1934, »Lenin om det seksuelle spørgsmål«.
- 181 Ar. kv. nr. 7, sept. 1934, »DKP's Sexuallovsforslag«.
- 182 Ar. kv. nr. 2, marts 1934.
- 183 Ar. kv. nr. 4, maj 1934, »Lægen svarer«.
- 184 Aksel Larsen, Svangerskabslovgivning ..., s. 24–26, regeringens forslag blev i 1937 til lov.
- 185 KK nr. 5, maj 1936, »Nyt fra svangerskabskommissionen« og KK nr. 9, nov. 1936, »Afd. 5's udtalelse til regeringen«.
- 186 Aksel Larsen, Svangerskabslovgivning, s. 12–16.
- 187, ibid., s. 5–6.
- 188 A. 31. juli 1936, »Kvindens stilling her og i Sovjetunionen«.
- 189 A. 26. juni 1936, »Socialisme og sexuallovgivning«.
- 190 ibid. – Marie Nielsen blev ekskluderet af DKP sept. 1936 pga. afstandtagen fra Moskva-processerne, jvf. A. 8. sept. 1936, »Til Ernst brigade«.
- 191 A. 31. juli 1936 og A. 28. juni 1936.
- 192 Ar. kv. nr. 1, jan. 1934, »Et år«.
- 193 Marie Nielsens brev til DKP's sekretariat, 2. febr. 1934, kopi.
- 194 ibid.
- 195 ibid. – Socialdemokratiets forretningsudvalg besluttede i 1933 at medlemsskab af bl. a. RFO, AO og andre organisationer, som DKP stod i spidsen for, var uforeneligt med medlemsskab i socialdemokratiet. Hovedorganisationernes Agitationskomité oprettedes i febr. 1933 for at bekæmpe RFO, En hygning vi rejser, s. 326–27.
- 196 Ar. kv. nr. 7, sept. 1934, »Foran landsmødet«.
- 197 A. 7. okt. 1934, »Arbejderkvinderne udvider deres aktionsområder«.
- 198 A. 12. jan. 1935.

Litteratur

Kilder

- Abort, En Sovkino Folkefilm, København – pjece.
- Arbejderbladet 1925–38.
- Arbejdets Kvinder. Organ for socialdemokratiske Medlemmer af Kvindeligt Arbejderforbund, København 1935–36.
- Arbejdsløs. Organ for Kampen mod Arbejdsløsheden, nr. 1–5, København 1931–32.
- Faglig Kamp. Organ for Fagklubbernes Samvirke, 1. årg., København 1928.
- For Komintern. København 1931.
- Hammer & Mejsel. Organ for Arbejdere i Jern- og Metalindustrien, 8.–12. årg., København 1933–36.
- Hvad danske Arbejderkvinder så og oplevede i Sovjet-Unionen, udgivet af Arbejderkvindernes Oplysningsforbund.

Information, 1.-3. årg., Korsør/København 1934-36.
 Kommunistisk Tidsskrift, 1.-3. årg. 1933-35.
 Kvindernes Kamp. Organ for den revolutionære Fagopposition, København 1934-38.
 Kvindernes Oplysningsblad, 1.-10. årg., København 1925-34.
 Larsen, Aksel, Svangerskabslovgivning og Børneforsorg, Kbh. 1936.
 Leunbach, J. H., Kvinden og Forplantningen, 3. opl., Kbh. 1926.
 -, Kønslivets Problemer, 2. opl., København 1926.
 -, Kvinden og Forplantningen, ny udgave, Kbh. 1930.
 -, Forebyggelse mod Svangerskab, København 1933.
 -, Kønslivets Ejendommeligheder, København 1933.
 -, Kønslivet og Sundheden, København 1935.
 Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, 1.-33. årg., København 1914-47.
 Moltke, Kai, brev dateret Handermelle, d. 5. juni 1975.
 Nielsen, Marie. Marie Nielsens Arkiv. ABA.
 Om strejker. Marxistisk-leninistisk forlag, 1975.
 Ole, nr. 2, København 1926.
 Partiarbejderen 1928-29.
 Solidaritet 1-2, København 1931-32.

Fremstillinger

Andersen, Alvilda, Kvindeligt Arbejderforbund 1901-26. Kbh. 1926.
 Bertolt, O., Christiansen, Ernst og Hansen, Poul, En bygning vi rejser, bd. 2, København 1954.
 Christensen, Mikkel, Sygekassen Fremtiden 1898-1948, København 1948.
 Hansen, Oskar, Christiansen, Edvard, Kvindeligt Arbejderforbund 1901-51. København 1951.
 Jensen, Johanne, Festskrift til Kvindeligt Arbejderforbund 1885-1925. København 1925.
 Jensen, Johanne (red.), 50 års jubilæet i Kvindeligt Arbejderforbunds afd. 1, 1885-1935. København 1935.
 Reich, Wilhelm, Sexualerregung und Sexualbefriedigung, 4. Aufl. Wien 1930.
 Årbog for arbejderbevægelsens historie 5, 1975 - herfra: Morten Thing. Marie Nielsen. En politisk biografi. Jens Bønneløkke. Danmarks Kommunistiske Parti 1920-32.

Summary

Arbejderkvindernes Oplysningsforening (A.O.: The Educational Association of Working-Class Women) was founded on April 28, 1925 by a group of women from the largest federation of women's trade unions in Denmark, Kvindeligt Arbejderforbund (K.A.: Women Workers' Association). These women opposed the policy pursued by the federation leaders. The function of A.O. was primarily one of organized opposition within K.A. Besides this, its target group was all working-class women. Its two main fields of activity were trade union politics and sexual politics.

With the exception of the very first years, A.O. was led by the Communist Party of Denmark (DKP). After the formation of the revolutionary union opposition in Denmark, DKP determinedly worked towards depriving A.O. of trade union politics and transferring this field to the revolutionary union opposition. This happened in 1933. The *raison d'être* of the association was hereby gradually nullified, as DKP was unsettled - in theory as well as in practice - in its views of the justification and possible tasks of a women's organization.

In 1934 A.O. was dissolved. Kvindernes Samvirke (K.S.: The League of Women), which

could be described as an anti-fascist front, replaced A.O. This was a result of the contradictory relations of DKP to A.O., and it also marked the end of the existence of an independent women's organization.

The organizing of working-class women now had to be taken on by the trade unions, by the revolutionary union opposition, and by DKP. K.S. may be disregarded in this connection, as it had no activities whatever.

During its first years, A.O. aimed its activities at creating an understanding of the necessity of carrying through the principal of equal pay. This struggle was waged at the congresses of K.A. In connection with the congresses and with collective agreements, A.O. displayed its greatest activity. Before the collective bargaining it advocated denunciation of the collective agreement and the putting forward of wage claims. At the congresses as well as before the collective bargaining, the sympathetic attitude of the federation leaders towards wage restraint and prolongation of the collective agreements, in consideration of the hard times for the economy, was severely criticized.

In 1930 Section 5 of K.A. was on strike for a long time. This strike in Section 5, which had a majority of leaders from A.O., meant a clarification of the A.O. policy and a turning point for union politics. The strike also meant a change in views on the direction of the struggle: the union opposition struggle should be waged against government, capital, and union bureaucracy. At the same time, the strike provided the women with new experience in the organization of industrial action and in the widening and politicizing of their demands. In this connection this also means the widening of wage claims to include demands for better conditions for women.

After the segregation of union politics, the main field of A.O. was sexual politics. Until then, this had been concentrated on the spreading of contraceptives and the legalization of induced abortion. The specific initiatives consisted of an extensive meeting activity, with informative lectures and film shows, the establishment of sex guidance clinics and an address to the government concerning a change in the penal code with regard to feticide and the introduction of compulsory sex instruction in schools.

This sex guidance, which the association had been carrying out to an increasing extent as union politics in practice came to take place outside A.O., was continued after the segregation of union politics, just as the entire social welfare service, in a broad sense, was taken up. But the occupation with sexual politics gradually got an odious ring to it, and also in this connection the communists questioned the right of existence of A.O.

The absorption of A.O. and the revolutionary union opposition into K.A. marks the end of a period in which the Danish revolutionaries occupy themselves with the organization in different forms of working class women's struggle for socialism and women's liberation. This discussion was not to be reopened until the '70's.